

Σώμα, Φύλο, Σεξουαλικότητα ΛΟΑΤΚ Πολιτικές στην Ελλάδα

επιμέλεια:

Άννα Αποστολέλλη–Αλεξάνδρα Χαλκιά

© Άννα Αποστολέλλη–Αλεξάνδρα Χαλκιά
&
Εκδόσεις Πλέθρον, 2012

Για να αγοράσετε το παρόν βιβλίο ή άλλα βιβλία των εκδόσεων Πλέθρον
επισκεφθείτε την ιστοσελίδα μας www.plethronbooks.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ – Α. Ρινόπουλος & ΣΙΑ Ε.Ε.
Σίνα 42, 106 72, Αθήνα, τηλ.: (210) 36.19.363
Βιβλιοπωλείο: Μασσαλίας 20α, 106 80 Αθήνα,
τηλ.: (210) 36.45.057, fax: (210) 36.41.260
<http://www.plethronbooks.gr>
e-mail: info@plethronbooks.gr

ISBN 978-960-348-238-3

ΠΛΕΘΡΟΝ

Περιεχόμενα

Πρόλογος	9
<i>Φεστιβάλ Υπερηφάνειας Αθήνας–Athens Pride</i> Ο ρόλος του Pride στην αποδοχή της σεξουαλικής ταυτότητας και της ταυτότητας φύλου	11
<i>Άννα Αποστολέλλη–Αλεξάνδρα Χαλκιά</i> Εισαγωγή	13
<i>Βενετία Καντσά</i> Ορατά αόρατες/αόρατα ορατές: δύο όψεις της λεσβιακής παρουσίας στην Ελλάδα	29
<i>Άννα Αποστολίδου</i> Σωματικές συνάψεις: αγωνιστικά σώματα και αναδυόμενες συλλογικότητες στην ελληνική γκέι/ομοφυλοφιλική κοινότητα	53
<i>Terminal 119, για την κοινωνική και ατομική αυτονομία</i> Τα καλιαρντά του Ηλία Πετρόπουλου: η ορατότητα και το περιθώριο της ομοφυλοφιλικής εμπειρίας	79
<i>Λίνα Λαχανιώτη</i> Από τη λεσβιακή θεματική στο κουίρ: η διαδρομή μιας εμπειρικής έρευνας	93
<i>Κωστής Σπηλιώτης–Γιώργος Χαλάτσος</i> Αναπαραστάσεις για το φύλο και τον σεξουαλικό προσανατολισμό στις ταυτότητες των ελληνικών ΛΟΑΤΚ/LGBTQ ιστολογίων (blogs)	105
<i>Κώστας Κανάκης</i> Η επιθυμία για την ταυτότητα και η ταυτότητα της επιθυμίας	137
<i>Κώστας Γιαννακόπουλος</i> Πολιτισμικές εννοιολογήσεις της μοναξιάς: συγγένεια, κοινότητα και πολιτικές του ΛΟΑΤ κινήματος	173

<i>Αννα Αποστολέλλη</i>	
Αναπαραστίσιμες ορατότητες και η πολιτική της ντουλάπας	197
<i>Αλεξάνδρα Χαλκιά</i>	
Η κοινωνιολογία της σεξουαλικότητας, οι αρρενωπότητες και ο έμφυλος Δεκέμβρης	215
Βιβλιογραφία	251

Πρόλογος

Το εγχείρημα που ολοκληρώνεται με το παρόν βιβλίο απετέλεσε ένα στοίχημα. Το βάλουμε με τους εαυτούς μας πρωτίτως, και με τις συνθήκες της κοινωνικής και ιστορικής συγκυρίας στις οποίες βρισκόμαστε. Με την έκδοσή του, τα ζάρια φεύγουν από τα χέρια μας...

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε κατ' αρχάς τους συγγραφείς όλων των κειμένων που αποτελούν το περιεχόμενο του βιβλίου. Πρόκειται για άτομα και συλλογικότητες που συμμετείχαν στην Ημερίδα που διοργάνωσε το Athens Pride τον Μάιο του 2009, και που δέχτηκαν με χαρά να συμμετέχουν και στο βιβλίο αυτό. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις ανέλαβαν την περαιτέρω ανάπτυξη των εισηγήσεών τους, ώστε να αποτελούν αυτοδύναμα κεφάλαια ενός βιβλίου.

Επιπλέον, αντιμετώπισαν με καλή διάθεση και σοβαρότητα τα λεπτομερή σχόλια και τις παρατηρήσεις που καταθέσαμε, αφού διαβάσαμε με προσοχή τα ολοκληρωμένα κείμενα, και αφού οι επιμελήτριες τα συζητήσαμε εκτενώς, τόσο από μια κινηματική οπτική όσο και από μια επιστημονική.

Έτσι, και η μετέπειτα αναθεώρηση των ολοκληρωμένων κειμένων με βάση τις δικές μας παρατηρήσεις, και πάλι σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, πραγματοποιήθηκε σε ένα κλίμα συνεργασίας εντός του habitus της παραγωγής επιστημονικής γνώσης αλλά και, θα λέγαμε, συντροφικά, με την καλύτερη έννοια του όρου. Από μεριάς μας, η διαδικασία διαμόρφωσης των παρατηρήσεων ήταν δύσκολη αλλά δημιουργική, αφού όλα τα κείμενα είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα. Χαρήκαμε που οι σκέψεις μας βρήκαν παραλήπτες με διάθεση να συνεχίσουν τον διάλογο –συμφωνώντας ή διαφωνώντας– και να δυναμώσουν περαιτέρω τα ποικίλα επιχειρήματα που υποστηρίζονται εδώ, στην όποια κατεύθυνση.

που χρειάζεται είναι να προχωράμε πάνω στα μονοπάτια σκέψεων και κινήσεων που προσπάθησαν να δώσουν απαντήσεις, με το θάρρος να αντιμετωπίσουμε τη σκληρότητα νέων ερωτημάτων που διασαλεύουν το έδαφος στο οποίο επιλέγουμε να πατήσουμε.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την Αλεξάνδρα Χαλκιά για την επιμονή της να με κινητοποιεί ώστε να γράψω αυτό το κείμενο, όπως και για τις συζητήσεις και τα σχόλιά της. Για πολλές συζητήσεις και χρήσιμα σχόλια ευχαριστώ την Ελένη Δούνια, τον Γιάννη Γκολφινόπουλο και την Ολυμπία Τασσοπούλου. Τέλος, ευχαριστώ τους συγγραφείς του βιβλίου που ενέπνευσαν με τη δουλειά τους σκέψεις που καταγράφονται στο παρόν κείμενο.

Η Άννα Αποστολέλλη συμμετέχει σε συλλογικότητες που κινητοποιούνται στον ευρύτερο χώρο του queer φεμινισμού και της αντιεθνικιστικής δράσης.

Αλεξάνδρα Χαλκιά

Η κοινωνιολογία της σεξουαλικότητας, οι αρρενωπότητες και ο έμφυλος Δεκέμβρης

Στις 15 Ιουλίου 2010 η εφημερίδα *New York Times* δημοσίευσε ένα άρθρο που περιέγραφε τις προσπάθειες ενός ζευγαριού γυναικών να οργανώσουν τον γάμο τους. Η Κίρστεν Παλλαντίνο, 32 χρόνων, η οποία αποφάσισε να πάρει το επίθετο της συντρόφου της Μαρία Παλλαντίνο, 30 χρόνων, λευκές αμφότερες, παντρεύτηκαν σε μία από τις πολιτείες που δεν νομιμοποιούν τον γάμο ανάμεσα σε ομόφυλους. Το άρθρο εξηγεί ότι αυτός είναι ο λόγος που η απόφασή τους απέκτησε γι' αυτές ιδιαίτερη αξία.

Όμως, το κεντρικό θέμα του άρθρου, με τίτλο «Όταν μια νύφη παίρνει μια νύφη, οι επιχειρήσεις ανταποκρίνονται» («When a bride takes a bride, businesses respond») αφορά τη βιομηχανία του γάμου, τις διάφορες επιχειρήσεις που αναπτύσσονται γύρω από αυτόν, και ειδικά το πώς οι ομόφυλοι γάμοι αποτελούν μια καινούρια αγορά που δίνει έναυσμα για την ανάπτυξη «εξειδικευμένων» επιχειρήσεων. Το άρθρο παρουσιάζει το διαδικτυακό περιοδικό που αποφάσισαν να δημοσιεύσουν οι Παλλαντίνο, μετά την εμπειρία τους, με στόχο να απευθυνθούν στον πληθυσμό των ομόφυλων που παντρεύονται. Το *Equally Wed*, όπως ονομάζεται, φαίνεται να καταπιάνεται με όλα τα σχετικά με τον γάμο, από επαγγελματίες φωτογράφους γάμων που έχουν εμπειρία με ομόφυλους γάμους μέχρι συμβουλές για το πώς να χειριστεί το ζευγάρι το ζήτημα της ανακοίνωσης του γάμου σε συγγενείς που είναι ομοφοβικοί (να μην προσκληθούν, όπως λένε, αλλά να τους σταλεί μια όμορφη ανακοίνωση του γάμου μετά το γεγονός).

Το παραπάνω περιστατικό, και η αποτύπωσή του σε μία από τις πιο σοβαρές εφημερίδες των ΗΠΑ, υποδηλώνει, πέραν των άλλων, την αύ-

ξηση της ορατότητας των λεσβιών και γκέι στη μαζική κουλτούρα, καθώς και την κεντρικότητα που φαίνεται να έχει λάβει το θέμα του γάμου τόσο στη ζωή των ΛΟΑΤ ατόμων στις ΗΠΑ, όσο και στο ετεροκανονικό εθνικό φαντασιακό σχετικά με το τι ενδιαφέρει τη ΛΟΑΤ «κοινότητα». Επιπλέον, το άρθρο των *New York Times* υποδηλώνει την κατανάλωση ως κεντρικό πεδίο, ενδεχομένως και άρρητη προϋπόθεση, της ορατότητας αυτής. Αυτές οι εξελίξεις συνδέονται με τη δράση διαφορετικών κινημάτων και συνοδεύονται από μια εντυπωσιακή παραγωγή γνώσης στο ευρύτερο πεδίο των ΛΟΑΤ σπουδών, μαζί με την κουίρ θεωρία που έχει αναπτυχθεί στα περίξ της.

Στο κείμενο αυτό διασχίζω σημεία της θεωρητικής συζήτησης με σκοπό την ιχνηλάτιση του πώς και σ' αυτόν τον τόπο της κοινωνικής θεωρίας αναπαράγονται ιεραρχίες και πραγματοποιούνται αποκλεισμοί, των οποίων όμως η άρση αποτελεί προτεραιότητα και υποκινεί την περαιτέρω ανάπτυξη της συζήτησης. Μέσα από την κριτική επισκόπηση υποστηρίζω ότι το προαναφερόμενο άρθρο, καθώς και η γενικότερη ορατότητα γκέι και λεσβιακών ζευγαριών στη σύγχρονη κουλτούρα των ΗΠΑ, και οι πρακτικές λόγου στις οποίες αναφέρεται το άρθρο, δεν είναι ούτε τόσο αθώα, ούτε τόσο απροβλημάτιστα χαρμόσινα, όσο μπορεί να φαίνονται σε μια πρώτη ματιά. Η επισκόπηση που ακολουθεί επικεντρώνεται στους άρρητους όρους αυτής της ορατότητας. Εξετάζονται οι αποκλεισμοί που συνέχουν την κατά τα άλλα θετική επίσης ορατότητα κάποιων λεσβιών και γκέι κυρίως ατόμων, με ιδιαίτερη έμφαση στις ετεροκανονιστικές και, ιδιαίτερα, στις φυλετικές προϋποθέσεις της. Τίθενται έτσι ερωτήματα για την απρόσκοπτη υιοθέτηση μιας ορισμένης «ορατότητας» ως αξίας. Μετά στέκομαι σε μια πτυχή της θεώρησης αυτής – την έννοια των πολλαπλών αρρενωποτήτων και το συγκρουσιακό πεδίο της πάλης για κυριαρχία ανάμεσά τους.

Αποσκοπώντας στην περαιτέρω ανάπτυξη της σχετικής θεώρησης, και την εντατικοποίηση της εμπλοκής της με εγχώρια πολιτικά διακυβεύματα, επιστημονικά και κινηματικά, στο δεύτερο μέρος αναπτύσσεται μια μικρο-ανάλυση ενός συγκεκριμένου εμπειρικού περιστατικού που συμπυκνώνει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει, και θέτει, ο ευρύ-

τερος κινηματικός χώρος στην Ελλάδα σήμερα. Πρόκειται για τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου, τον Δεκέμβρη του 2008, και την εξέγερση που ακολούθησε, τα οποία μελετώνται μέσα από τις κοινωνικές τους αναπαραστάσεις στα κυρίαρχα και άλλα μέσα επικοινωνίας.

Επίδιωξη του μέρους αυτού είναι να αποτελέσει μια παρέμβαση και συμβολή στο πολιτικο-επιστημονικό εγχείρημα της όξυνσης των ανάλυσεων της εξουσίας, όπως αυτή αρθρώνεται στην ύστερη νεωτερικότητα, και να αναδείξει τη χρησιμότητα μιας ορισμένης οπτικής του φύλου και της σεξουαλικότητας, ακόμη και σε τέτοια, φαινομενικά ασύνδετα συμφραζόμενα. Η συνύφανση στοιχείων της σύγχρονης θεωρίας με όψεις των συγκεκριμένων γεγονότων στην Ελλάδα παρεμβαίνει στην κυρίαρχη τάση της ευρύτερης διεθνούς συζήτησης για το φύλο και τη σεξουαλικότητα, ενώ αποσκοπεί να συμβάλει και στη θεώρηση που αφορά την ύστερη νεωτερικότητα και τη βία.

Θέτοντας σε συζήτηση στοιχεία της σύγχρονης θεωρίας με το συγκεκριμένο «ελληνικό» γεγονός, τελείται και μια παρέμβαση στη διεθνή συζήτηση, όπου διαπιστώνεται, λίγο παράδοξα ίσως, ένα είδος «επαρχιωτισμού». Η δι-επιστημονική μελέτη της σεξουαλικότητας και η ανάπτυξη της κουίρ θεωρίας, παρά τον κοσμοπολιτισμό που επιδεικνύει με το εύρος των ταυτοτήτων και σεξουαλικοτήτων που εντοπίζει και διερευνά σήμερα, διακινδυνεύει να περιχαρακωθεί, αν όχι και να αναλωθεί, στην αναμφισβήτητη σημαντική έκφραση μιας απωθημένης αναζήτησης για τη νομιμοποίηση εναλλακτικών σεξουαλικοτήτων, δυνητικά εξωτικοποιήσιμων, τόσο ως πεδίο έρευνας όσο ως έδαφος νέων ταυτοποιήσεων. Είναι επίσης σημαντικό να μη χάνονται από την έρευνα και από το σκόπευτρο της κουίρ κριτικής οι πιο γνώριμες επαναρθρώσεις έμφυλων κανονικοτήτων, κατά καιρούς βίαιες, που θεμελιώνονται σε προτάγματα που αφορούν τόσο το φύλο και τη σεξουαλικότητα όσο και το έθνος, αλλά εκδηλώνονται σε εδάφη που φαινομενικά εκτείνονται πέραν αυτών.

Ετεροκανονικότητα–Ομοκανονικότητα

Ο χώρος των ΛΟΑΤΚΙ σπουδών, ανεξάρτητα από τις εσωτερικές του διαφοροποιήσεις σε σχέση με πρακτικές, επιθυμίες, συλλογικότητες και πολιτικές φιλοδοξίες, σημασιοδοτείται συχνά ως ο κατεξοχήν κοινωνικός τόπος που υπάρχει και διαμορφώνεται σε αντιδιαστολή προς την ετεροκανονικότητα. Δηλαδή σημασιοδοτείται σε αντιδιαστολή προς το κυρίαρχο ιδεολογικό μόρφωμα, ή «καθεστώς αλήθειας» όπως θα έλεγε ο Φουκώ, εντός του οποίου η ετεροφυλοφιλία αναπαρίσταται ως φυσική και θεμιτή ενώ άλλες αρθρώσεις επιθυμιών ως παρεκκλίσεις. Η ετεροκανονικότητα έχει μελετηθεί από στοχαστές όπως ο Μάικλ Γουάρνερ, ο οποίος εισήγαγε τον όρο το 1991, ως ένα κοινωνικό μόρφωμα που αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο για την αναπαραγωγή του έθνους καθώς και των καπιταλιστικών σχέσεων (Warner 1991). Πρόκειται για ένα συνονθύλευμα λόγων και ρηματικών πρακτικών, που αφορά το τι είναι σωστό και τι καλό για έναν άνθρωπο, και αφορμάται από μια θέση του φύλου ως φυσικής κατηγορίας που προσδιορίζει τους ρόλους που θα πρέπει να έχουν οι άνθρωποι στη ζωή τους. Στο πλέγμα της ετεροκανονικότητας ευθυγραμμίζεται το λεγόμενο «βιολογικό» φύλο με το «κοινωνικό» και την ετεροφυλοφιλία.

Ωστόσο, η ετεροκανονικότητα αφορά τη διακυβέρνηση πληθυσμών και συνιστά ένα ευρύ πλέγμα γνώσης-εξουσίας, το οποίο κατασκευάζει, με όλες τις πολιτισμικές και άλλες ιδιαιτερότητές του, το ίδιο το κοινωνικό σώμα, το πειθίνιο, το παραγωγικό και με απόλαυση ενταγμένο στις σχέσεις παραγωγής και στην κατανάλωση. Όπως σχολιάζει η πολιτική επιστήμονας Κάθυ Τζ. Κόεν:

Με τον όρο «ετεροκανονικότητα» εννοώ και εκείνες τις τοπικοποιημένες [localized] πρακτικές, και εκείνους τους κεντρικούς θεσμούς που νομιμοποιούν και καθιστούν προνομιακή την ετεροφυλοφιλία και τις ετεροφυλόφιλες σχέσεις ως θεμελιώδεις και «φυσικές» εντός της κοινωνίας (Cohen 2005: 24).

Σύμφωνα με τη λογική αυτή, η ετεροκανονικότητα δρα στα μύχια του κοινωνικού σώματος διαμορφώνοντας τα θεμέλια των κοινωνιών

προσδιορίζει το τι αναδύεται ως «φυσικά» Σωστό, Δίκαιο και Αληθές στην εκάστοτε κοινωνία. Κινητοποιεί και αναπαράγει τελεολογικά μια ουσιοκρατική και οικουμενικοποιητική τοποθέτηση του «ανθρώπου» ως ενός αντικειμενικού βιολογικού είδους που «έχει» ενδογενή χαρακτηριστικά –την έλλογη σκέψη, για παράδειγμα, αλλά και το «φύλο»–, τα οποία συναρθρώνονται κανονιστικά σε ένα ευρύτερο πλέγμα ετεροφυλόφιλης αναπαραγωγικής σεξουαλικότητας. Στον αστερισμό της ετεροκανονικότητας κεντρικός προορισμός του ανθρώπου σ' αυτόν τον ήδη υπερκατοικημένο πλανήτη παραμένει η βιολογική αναπαραγωγή εντός πυρηνικών σχημάτων ετεροφυλοφιλίας.

Κάτω από την ηγεμονία της ετεροκανονικότητας η θέαση του κοινωνικού σώματος στρεβλώνεται και οι πρακτικές, υποκειμενικότητες και συλλογικότητες που δεν πληρούν επαρκώς τις προδιαγραφές της γίνονται ορατές –στον βαθμό που γίνονται– κυρίως ως «παρεκκλίσεις» που συνδέονται με κάποια παθολογία. Διενεργούνται ποικιλοτρόπως βίαιες περιφρουρήσεις του ρυθμιστικού ιδεώδους του «φύλου», ενώ οι σεξουαλικότητες που –έστω εν μέρει– διαφεύγουν της ετεροκανονικότητας είναι σε διαφορετικούς βαθμούς «εμπόλεμες» και εμπλέκουν τα εν λόγω ενσώματα υποκείμενα σε αυξημένους κινδύνους. Οι υποκειμενικότητες που συμμορφώνονται με τα προτάγματα της ετεροκανονικότητας, όσο κι αν νοσοούν (βλ. οικογενειακή βία, στατιστικές διαζυγίων, καταθλίψεων κ.λπ.), παραμένουν πεισματικά ορατές ως «φυσιολογικές» και «υγιείς» και, βέβαια, χαίρουν υψηλού κοινωνικού κύρους.

Εδώ, είναι αναγκαία μια κριτική στάση απέναντι στη χαρτογράφηση ενός άλλου διπόλου –οι «ετεροκανονιστικές» σεξουαλικότητες, από τη μία, και από την άλλη οι μη. Στο σύγχρονο πολιτισμικό περιβάλλον της «Δύσης», με τη διείσδυση των ποικίλων μαζικών μέσων επικοινωνίας στα μύχια του κοινωνικού σώματος, και με τη γνώση της δράσης της εξουσίας διά της κυκλοφορίας των λόγων που διαμορφώνουν τις υποκειμενικότητες, όπως διατυπώθηκε από τον Φουκώ και τη μεγάλη φλέβα έρευνας που ακολουθεί τις μεθοδολογικές του παροτρύνσεις, γίνεται απαγορευτική η αυστηρή περιχαράκωση ενός «μέσα» και ενός «έξω» όσον αφορά την ετεροκανονικότητα. Το ότι ο «χώρος», ο χώρος

στον οποίο επικεντρώθηκαν οι μελέτες που παρουσιάστηκαν στην ημερίδα του Athens Pride και αναπτύσσονται στο παρόν βιβλίο σηματοδοτείται εν γένει ως «αντιστασιακός» προς την ετεροκανονικότητα, δεν σημαίνει πως αυτό ισχύει πάντα.

Από τη μία, κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η ίδια η ετεροφυλοφυλία δεν αποτελεί εχέγγυο της ετεροκανονικότητας. Αφενός δεν εμπíπτουν όλες οι αρθρώσεις της στο πλέγμα του ετεροκανονικού. Αφετέρου τα εχέγγυα της ετεροκανονικότητας φαίνεται να συγκεντρώνονται στους λευκούς της μεσαίας ανώτερης κοινωνικής τάξης. Ετεροφυλόφιλες συμπεριφορές υποκειμένων άλλων φυλών και τάξεων μπορεί να τοποθετηθούν σε «χαμηλότερη» θέση στις ιεραρχίες που παράγονται. Έτσι, για παράδειγμα, μια έρευνα για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση εφήβων Αμερικανών με καταγωγή από τη Λατινική Αμερική δείχνει πως ενώ η ύλη του μαθήματος στο σχολείο αναπαράγει την ετεροκανονικότητα, αξιοποιείται μια διάσταση φυλετικής «ιδιαιτερότητας» που αναπαριστά τα κορίτσια του πληθυσμού αυτού με όρους «τονισμένης αναπαραγωγικότητας» (Garcia 2009). Ως αποτέλεσμα, τοποθετούνται πιο χαμηλά σε μια συμβολική ιεραρχία των καλών υποκειμένων της ετεροκανονικότητας.

Στα πλαίσια προγενέστερης μελέτης της, η Κόεν εξηγεί πώς οι φτωχές αμερικανίδες άγαμες μητέρες που λαμβάνουν επίδομα από το κράτος, καθώς και οι επαγγελματίες πόρνες, αν και αμφότερες συχνά ετεροφυλόφιλες, δεν υπηρετούν βασικούς άξονες των προταγμάτων της ετεροκανονικότητας και δεν χαίρουν των προνομίων που έχουν άλλα υποκείμενα στα πλαίσια της ετεροκανονικότητας (Cohen 1997). Στο έργο της η Κόεν επικεντρώνεται στις συνέπειες της κουίρ πολιτικής και της ασκεί κριτική για έλλειμμα ριζοσπαστισμού. Το κεντρικό εγχείρημα της Κόεν αφορά την αναγκαιότητα λογοδοσίας από τη μεριά της κουίρ ανάλυσης για το πώς συνυπάρχουν ταυτόχρονα, μαζί με τον σεξισμό και την ομοφοβία, ο ρατσισμός και η ταξική καταπίεση.

Από την άλλη, τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί και μια συζήτηση γύρω από τη λεγόμενη «ομοκανονικότητα». Η ομοκανονικότητα αναφέρεται στη συνυπογραφή ετεροκανονιστικών προτύπων και αξι-

ών σε μη ετεροφυλόφιλα συγκείμενα. Η αύξηση πολιτισμικών προϊόντων που ενσωματώνουν αναπαραστάσεις γκέι και λεσβιών, όπως είναι κάποιες τηλεοπτικές σειρές και ταινίες, η προώθηση της ανάπτυξης περιοχών σε πόλεις των ΗΠΑ και της Ευρώπης που περιχαράκωνονται ως «gay friendly» και στηρίζονται στην κατανάλωση, όπως και η περιοχή Γκάζι στην Αθήνα, καθώς και η ενσωμάτωση του αιτήματος για τον γάμο ομοφυλοφίλων από οργανώσεις όπως το Human Rights Campaign, αποτελούν αμφίσημους δείκτες μιας «προόδου» στο θέμα της ισότητας των ΛΟΑΤ υποκειμένων.¹ Αν και σαφώς αποτελούν σημαντικές εγγραφές ΛΟΑΤ ταυτοτήτων στη δημόσια σφαίρα, αυξάνοντας έτσι την ορατότητα, συγχρόνως μπορούν να ιδωθούν και ως σημάδια μιας αντιδραστικής αντιμετώπισης περισσότερο ριζοσπαστικών κινητοποιήσεων του παρελθόντος και ως προϊόντα των ατομικιστικών προταγμάτων ενός είδους νεοφιλελεύθερης πολιτικής που διαμορφώθηκε κατά τη δεκαετία του '90 σε διάφορες χώρες.²

Η ίδια η κεντρική σύνδεση που γίνεται με το «lifestyle» και την κατανάλωση, στα πλαίσια των «νέων» αναπαραστάσεων ΛΟΑΤ υποκειμέ-

1. Για μια οξυδερκή υποστήριξη της θέσης ότι η διεκδίκηση του δικαιώματος στον γάμο είναι προβληματική, όχι γιατί «μολύνεται» ένας υποτιθέμενα ιερός θεσμός, αλλά ακριβώς διότι αναπαράγεται έτσι η πολιτισμική ντροπή που συνοδεύει το συναινετικό σεξ ανάμεσα σε ενήλικους που δεν επιθυμούν να παντρευτούν, βλ. Warner (1999). Στο βιβλίο αυτό ο συγγραφέας επιχειρηματολογεί πως η προσπάθεια του ΛΟΑΤ κινήματος στις ΗΠΑ να κερδίσει κοινωνική αποδοχή μέσω του γάμου, και μιας γενικότερης «καταπράυνσης» της σεξουαλικότητας, συνδέεται με μια ευρύτερη πολιτισμική ενοχικότητα προς τη σεξουαλικότητα και έχει οδηγήσει στην απάλειψη της ανάγκης υποστήριξης του δικαιώματος στην ετερότητα και τη συντηρητικοποίηση του κινήματος. Στο προηγούμενο, πρωτοποριακό, βιβλίο που επιμελήθηκε ο ίδιος συγγραφέας (Warner 1993) παρατίθεται μια συλλογή δοκιμίων διαφόρων ερευνητών που εξιχνιάζουν άλλους τρόπους διαμόρφωσης ΛΟΑΤ ταυτοτήτων και κινήσεων, πέραν του mainstream κινήματος και των θεσμοθετημένων ΛΟΑΤ σπουδών στις ΗΠΑ, και επικεντρώνονται στο πώς η σεξουαλική ετερότητα μπορεί να προκαλεί τα προτάγματα του έθνους-κράτους ανά την υφήλιο.

2. Για κάποιες ενδιαφέρουσες μελέτες σχετικά με το πώς το αίτημα για το δικαίωμα στην πράξη του γάμου έχει μετατραπεί σε «μόδα» και για τη γενικότερη αύξηση των αναπαραστάσεων ΛΟΑΤ υποκειμένων στα πλαίσια ετεροκανονικών πολιτισμικών κειμένων, βλ. Sender (2005), Walters (2003), Gross (2002).

ων στις ΗΠΑ, είναι η σοβαρότερη ένδειξη της ύπαρξης κάποιου σχετικού προβλήματος. Η θεμελίωση των λόγων αυτών σε μια έννοια «των δικαιωμάτων του καταναλωτή», η οποία άρρητα αντικαθιστά την έννοια «των δικαιωμάτων του πολίτη», σκιαγραφεί τα ΛΟΑΤ υποκειμένα ως ελεύθερα, επειδή είναι «ελεύθερα» (όσα είναι και στον βαθμό που είναι) να... καταναλώσουν. Η δε «αναγνώριση» μετατρέπεται σε αναγνώριση μιας νέας αγοράς για το κεφάλαιο. Τα συμφέροντα που προκύπτουν για τον καπιταλισμό είναι ξεκάθαρα.³ Άξια προσοχής είναι και τα ενδεχομένως λιγότερα ορατά συμφέροντα, για ένα είδος πολιτισμικού ιμπεριαλισμού, τα οποία υπηρετούν, έμμεσα αλλά και άμεσα πολύ συχνά, τον (αμερικανικό ή άλλο) εθνικισμό.⁴

Η Λίσα Ντάγκαν διαπιστώνει στην τάση αυτή «μια νέα ομοκανονικότητα [...] μια πολιτική που δεν ανταγωνίζεται τις κυρίαρχες ετερο-

3. Ενδεικτικό και γλαφυρό παράδειγμα που διαφωτίζει μια συνύφανση συμφερόντων ανάμεσα στο έθνος και το κεφάλαιο είναι ότι το 2004 η Μασαχουσέτη έγινε η πρώτη πολιτεία των ΗΠΑ όπου μπορούσαν να γίνουν γάμοι ανάμεσα σε ανθρώπους του ίδιου φύλου, ενώ μέχρι σήμερα έχουν προστεθεί στον κατάλογο και οι εξής πολιτείες: Connecticut, Iowa, New Hampshire, Vermont και District of Columbia. Από τότε έχουν τελεστεί 40.000 γάμοι ομοφύλων στις ΗΠΑ, σύμφωνα με στοιχεία του Williams Institute for Advancing Critical Thought in the Field of Sexual Orientation Law and Public Policy, του πανεπιστημίου της Καλιφόρνια. Ενδεικτικά, όσον αφορά τις οικονομικές συνέπειες της επέκτασης του δικαιώματος του γάμου, το 2008 μια μελέτη που εκπονήθηκε για το Ινστιτούτο αυτό βρήκε πως η παροχή του δικαιώματος του γάμου ομοφύλων στην πολιτεία της Καλιφόρνια θα είχε ως συνέπεια μια αύξηση εσόδων για την πολιτεία της τάξης των 63,8 εκατομμυρίων δολαρίων για τα επόμενα τρία χρόνια, ενώ εκτιμήθηκε πως θα συνέβαλε στην αύξηση των άμεσων εσόδων, χάρη στον τουρισμό των προσκεκλημένων από άλλες πολιτείες, την κατανάλωση προϊόντων γάμου και τις δεξιώσεις της τάξης των 683,6 εκατομμυρίων δολαρίων κατά το ίδιο διάστημα (Brad Sears & M.V. Lee Badgett, «The impact of extending marriage to same-sex couples in the state of California» <http://www.law.ucla.edu/williamsinstitute/publications/EconImpactCAMarriage.pdf>, 15/7/2011). Στο άρθρο αναφέρεται ότι μελέτη του Budget Congressional Office έχει καταλήξει στο συμπέρασμα πως αν επιτρεπόταν ο γάμος μεταξύ ομοφύλων σε όλες τις πολιτείες, αυτό θα επέφερε όφελος 1 δις δολαρίων ετησίως στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση των ΗΠΑ.

4. Η Ντάγκαν μελετά την ανάπτυξη ενός πολιτισμικού αφηγήματος με αφορμή σπάνια εγκλήματα τα οποία εμφανίζονται στα «περιθώρια» του Τύπου, και της δημόσιας σφαίρα ευρύτερα, ως «απλώς» σεξουαλικής φύσης, για να επιχειρηματολογήσει

κανονιστικές προϋποθέσεις και τους θεσμούς αλλά τις υποστηρίζει και τις αναπαράγει» (Duggan 2003: 50). Μεγάλες ΛΟΑΤ οργανώσεις στις ΗΠΑ και αλλού αγωνίζονται σήμερα για την αποδοχή των ΛΟΑΤ εντός των υπαρκτών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συστημάτων, απεμπολώντας παλαιότερες δεσμεύσεις σε ριζοσπαστικότερα αιτήματα που αφορούν την αναδιανομή του πλούτου, την ελευθερία και την κοινωνική δικαιοσύνη.

Ως αποτέλεσμα, παρατηρούνται παράξενες συγγένειες με συντηρητικά κινήματα και τοποθετήσεις σχετικά με τον γάμο, την πυρηνική οικογένεια και το κανονιστικό φύλο. Κατά τόπους, ο λόγος των ΛΟΑΤ συλλογικοτήτων έρχεται σε αντίθεση με εννοιολογήσεις του φύλου που επιμένουν στον κατασκευασμένο χαρακτήρα του ή στη ρευστότητά του. Επίσης, η Ντάγκαν επιχειρηματολογεί ότι η ομοκανονικότητα διασπά τις ΛΟΑΤ κοινότητες δημιουργώντας ιεραρχίες «αξιοσύνης», όπου προμοδοτείται μια εγγύτητα με τα ετεροκανονιστικά πρότυπα και εκτιμάται πως τα άτομα που τα μιμούνται καλύτερα είναι εντέλει περισσότερο άξια για «ίσα» δικαιώματα από άλλα.

Επιπλέον, όπως υποστηρίζει και η Πέννυ Γκρίφιν, η ομοκανονικότητα δεν ασκεί κριτική στην αναπαραγωγή και τους ρόλους του φύλου

ότι τα υποκείμενα και οι επιθυμίες που αναπαρίστανται ως «περιθωριακές» βρίσκονται στο κέντρο εγχειρημάτων οικοδόμησης του έθνους (Duggan 2000). Πιο συγκεκριμένα, εξετάζει ιστορίες φόνου μιας γυναίκας από μια άλλη και την ανάπτυξη ενός πολιτισμικού αφηγήματος που αφορά μια απειλητική αδιαφάνεια και αναξιοπιστία της «κανονικής» λευκής γυναίκας, για να δείξει πως «δουλεύουν» το σεξ και η βία στο εγχείρημα οικοδόμησης του έθνους. Εξετάζει συγκεκριμένες περιπτώσεις ιχνυλατώντας τον τρόπο που δρα ένα πολιτισμικό αφήγημα για τον έρωτα ανάμεσα σε γυναίκες ως επικίνδυνο, «τρελό» και βίαιο, για να αποπολιτικοποιήσει και να περιθωριοποιήσει τις δικδικήσεις γυναικών για πολιτική ισότητα και εναλλακτικές σχέσεις οικιακότητας (domesticities). Στα πλαίσια αυτού του αφηγήματος μετατρέπονται οι «δημόσιοι» ή κοινοί στόχοι ισότητας σε ιδιωτικά ζητήματα «χαρακτήρα», «ήθους» και «ψυχικής υγείας». Μάλιστα, παραλληλίζεται το αφήγημα του δολοφονικού έρωτα μεταξύ γυναικών, όπως αυτό λειτουργεί για να προστατέψει μια συγκεκριμένη εν-οίκια τάξη, με το πολιτισμικό αφήγημα του λιντσαρίσματος, το οποίο δικαιολογούσε εκστρατείες τρόμου και νομιμοποιούσε τους σκληρούς αποκλεισμούς ενός ρατσιστικού έθνους-κράτους.

για τις δικές τους ετεροσεξιστικές και ρατσιστικές καταβολές και εκφάνσεις (Griffin 2007).⁵

Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη ανάλυση για να γίνει κατανοητό ότι οι μηχανιστικές ή «εναλλακτικές» σεξουαλικές προτιμήσεις και υποκειμενικότητες δεν αποτελούν κανενός τύπου προστασία από εξίσου βίαια με την ομοφοβία ιδεολογήματα, όπως είναι ο εθνικισμός, ο σεξισμός και ο ρατσισμός. Μέρος της πιο πρόσφατης στροφής στη διεθνή διεπιστημονική συζήτηση, με αφορμή τις μελέτες για τη σεξουαλικότητα και τα φύλα, εστιάζεται σ' αυτό ακριβώς το ζήτημα.

Το κουίρ, η κοινωνιολογία και ο ρατσισμός

Ως μια σημαντική τάση στην κοινωνική θεωρία κατά την τελευταία εικοσαετία περίπου, η κουίρ θεωρία επιμένει στις μη-ουσιοκρατικές τοποθετήσεις της σεξουαλικότητας και υποστηρίζει την κριτική αντιμετώπιση μιας συννεοχής που διακρίνει μεταξύ των παραδοσιακών ΛΟΑΤ ταυτοτήτων και θεωριών από τη μια, και του ευρύτερου συγκείμενου της εκμετάλλευσης και καταπίεσης που χαρακτηρίζει τον ώριμο καπιταλισμό από την άλλη. Επιπλέον, οι μεταδομιστικές αναλύσεις της υποκειμενικότητας, στις οποίες μπορούν να ενταχθούν και οι κουίρ επεξεργασίες –είτε είναι φουκωικές είτε ντελεζιανές–, γενικά αντιτίθενται στην εννοιολόγηση του υποκειμένου ως αυτόνομου, ενιαίου, και στατικού και διαφωνούν με διπολικές εννοιολογήσεις του φύλου και γενικότερα με τις ουσιοκρατικές αναλύσεις της εξουσίας.

Χαρακτηριστικό τέτοιων τοποθετήσεων είναι η κριτική στάση απέναντι σε απελευθερωτικά προτάγματα που επικαλούνται έναν «αληθινό εαυτό» του ατόμου και ορίζουν τη σεξουαλικότητα ως ενιαία και ομοιογενή ουσία του εαυτού, αυτού που γραμμικά καταστέλλεται από την

5. Για μια κριτική του πώς έχει αναπτυχθεί ένα ακόμη είδος «ομοεθνικισμού» στις ΗΠΑ, που μαζί με τους «ετεροεθνικισμούς» παράγει ως διαστροφικά υποκείμενα ειδικά αυτά που «μοιάζουν» με τρομοκράτες, Μουσουλμάνους και Άραβες ιδιαίτερα, βλ. Puar (2007).

«κακιά» «κοινωνία». Έτσι, βλέπουμε, για παράδειγμα, εκτός από τη γνωστή δουλειά της Τζούντιθ Μπάτλερ με το *Gender Trouble* το 1990 (και επανέκδοση με νέα εισαγωγή το 1999) και το *Bodies that Matter* το 1993, που πρόσφατα μεταφράστηκαν και στα ελληνικά, και την πολύ ενδιαφέρουσα δουλειά της Τζούντιθ Χάλμπερσταμ (ειδικά το *Female Masculinity*, 1998, αλλά και τα *In a Queer Time & Place: Transgender bodies, subcultural lives*, 2005, *The Queer Art of Failure*, 2011) που μελετά ανάμεσα σε άλλα τις λεγόμενες θηλυκές «αρρενωπότητες» και τις υποστηρίζει ως μια έννοια και ένα πολιτισμικό φαινόμενο που καταδεικνύει, όπως θα εξηγήσω αναλυτικότερα παρακάτω, την ύπαρξη στιβαρών υβριδικών και «μειοψηφικών» φύλων.

Δεν υπάρχει ένας ορισμός του κουίρ, καθώς ως όρος χρησιμοποιείται τόσο για να προσδιορίσει ένα είδος ταυτοτήτων, ένα κοινωνικό κίνημα, αλλά και ένα τμήμα της κοινωνικής θεωρίας. Έτσι, είναι ιδιαίτερα χρήσιμη η πρόταση του Ντέβιντ Χάλπεριν ότι:

Είναι μια ταυτότητα που δεν έχει ουσία. Άρα το κουίρ προσδιορίζει όχι μια θετικότητα αλλά μια τοποθεσία ή θεσιακότητα [positionality] απέναντι στο κανονιστικό. [...] Το κουίρ περιγράφει έναν ορίζοντα δυνατότητας, του οποίου η έκταση και το ετερογενές φάσμα δεν μπορεί, επί της αρχής, να προσδιοριστεί εκ των προτέρων (Halperin 1995: 62).

Ή, ακόμη, όπως λέει η Νίκκι Σάλλιβαν:

[...] το κουίρ κατασκευάζεται ως ένα ασαφές και μη προσδιορίσιμο σύνολο πρακτικών και (πολιτικών) θέσεων, που έχουν τη δυνατότητα να προκαλούν τις κανονιστικές γνώσεις και ταυτότητες (Sullivan 2003: 44).

Ωστόσο, το κουίρ, τόσο ως ταυτότητα και κουλτούρα όσο και ως θεωρία, που με τη σειρά του συχνά σημασιοδοτείται ως «πρωτοπορία», επίσης πιάνεται στις παγίδες που ενέχει η καταναλωτική επιθυμία για το «au courant» ή το «μοδάτο». Έτσι, ένα άλλο πεδίο απαλοφών που κινητοποιείται αφορά στις επιστημονικές ορίζουσες της συζήτησης για τη σεξουαλικότητα. Η λάμπη που περιβάλλει το έργο της Μπάτλερ, καθώς και του Φουκώ, επισκιάζει μια τροχιά εκτεταμένων μελετών που

συμβάλλουν με σημαντικό τρόπο στο ίδιο εγχείρημα. Πολλές από αυτές προέρχονται από τον χώρο της κοινωνικής ανθρωπολογίας, εξ ου και η ιδιαίτερη σημασία του τόμου *Σεξουαλικότητα*, με επιμέλεια του Κώστα Γιαννακόπουλου (2006), που παρουσιάζει στα ελληνικά μια σειρά τέτοιων, και άλλων, κειμένων.

Όμως, η εθνογραφική μέθοδος δεν αποτελεί μονοπάτι της ανθρωπολογίας, ενώ η κριτική ανάλυση λόγου, βασική μέθοδος για την έρευνα της σεξουαλικότητας και της εξουσίας, αναπτύχθηκε κυρίως στα πλαίσια των επιστημών της κοινωνιολογίας και της επικοινωνίας. Ειδικά η κοινωνιολογία έχει ιδιαίτερη συμβολή στο εγχείρημα αυτό, καθώς φαίνεται να αποτέλεσε το πρώτο σύστημα γνώσης που αντιμετώπισε τη σεξουαλικότητα ως συγκεκριμένα κοινωνικά φαινόμενα και έθεσε ρητά υπό αμφισβήτηση τη βιολογική θεμελίωσή της. Η κοινωνιολογία ως επιστήμη όρισε το κοινωνικό πεδίο ως προνομιά τοποθεσία για την αναζήτηση του νοήματος σεξουαλικών πρακτικών, εννοιών και ταυτοτήτων.

Σε ένα άρθρο-ορόσημο το 1994, ο κοινωνιολόγος Στηβ Έποσταιν διερευνά την πρωτοποριακή θέση της κοινωνιολογίας στη μελέτη αυτή (Erstein 1994). Υποστηρίζοντας τη μοναδική συμβολή της κοινωνιολογίας στις ΛΟΑΤ σπουδές αλλά και στην κουίρ θεωρία, ο Έποσταιν κάνει εκτενείς αναφορές στο έργο διαφόρων κοινωνιολόγων κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Ανάμεσα σε άλλα στέκεται στην έρευνα των Gagnon & Simon (1973), που εξετάζει την κοινωνική κατασκευή της σεξουαλικότητας και υποστηρίζει πως η ομοφυλοφυλία παράγεται σαν ορίζοντας του μη φυσικού, καθώς και της Μάκιντος (McIntosh 1968), όπου η ερευνήτρια εφαρμόζει τη θεωρία της ετικέτας (labeling theory) για να μελετήσει τους τρόπους με τους οποίους η ομοφυλοφιλία «ονομάζεται» παρεκκλίνουσα πρακτική, έτσι ώστε η ευρύτερη κοινωνία να μπορεί να κατασκευαστεί ως ετεροφυλόφιλη και αγνή. Ο Έποσταιν αποδίδει επίσης ιδιαίτερη σημασία στο έργο του Κεν Πλάμμερ «Symbolic interactionism and sexual conduct: An emergent perspective» (Plummer 1982), όπου επιχειρείται η αποφυσικοποίηση της σεξουαλικότητας μέσω της διερεύνησης των υποκειμενικών νοημάτων που τη συστήνουν.

Ακόμη, παρατηρείται μια ειδική συμβολή των προσεγγίσεων της συμβολικής διάδρασης και της εθνομεθοδολογικής προσέγγισης, εντός της κοινωνιολογίας, στη μελέτη της σεξουαλικότητας. Η μεταδομιστική θεώρηση της Μπάτλερ (Butler 1990) και η εθνομεθοδολογική θεωρία που αναπτύσσουν οι West & Zimmerman (1987) συγγενεύουν στο ότι επικεντρώνονται στον εαυτό ως πρακτική και προτάσσουν το φύλο ως κάτι που υπάρχει μέσα από την πραγματοποίηση ή την επιτέλεσή του.⁶ Σημειώνουν ότι οι άνθρωποι «κάνουν φύλο» (do gender) και δεν «έχουν» ένα –βιολογικό ή κοινωνικό– φύλο. Εμβληματική αυτής της ιδιαίτερης διάστασης, και του ότι δεν πρόκειται για «ρόλο» που να συνδέεται με κάποια υποτιθέμενη βιολογική αλήθεια, είναι μια γελοιογραφία που παρουσιάζεται σε έρευνα της Ντέιβις, όπου δύο παιδιά κοιτάζουν τον Αδάμ και την Εύα και όταν το ένα ρωτά το άλλο ποιος είναι άντρας και ποιος γυναίκα το άλλο απαντά «δεν ξέρω, κανείς από τους δύο δεν φορά ρούχα» (Davies 1989).

Η σημαντική συμβολή της κοινωνιολογίας στη μελέτη της σεξουαλικότητας, και η επίδρασή της στην ανάπτυξη των ΛΟΑΤ σπουδών και της κουίρ θεωρίας δεν παρατίθεται εδώ για να υποστηριχθεί κάποιο θριαμβευτικό αφήγημα για μια σχετική υπεροχή της κοινωνιολογίας ως επιστήμης. Υπερασπιζόμενη την ανάγκη ενός διεπιστημονικού προσανατολισμού από τα χρόνια της διαμόρφωσης του διδακτορικού μου –και παρά το πτυχίο μου στην Κοινωνιολογία, και τη σημερινή χαρά μου να διδάσκω σε τμήμα Κοινωνιολογίας–, λίγο με ενδιαφέρει η ανάδειξή της ως «πρώτης» σε κάποια συμβολική οικονομία «ανωτερότητας» των επιστημών-πειθαρχιών. Αναφέρομαι στην ιδιαίτερη συμβολή της κοινωνιολογίας στους συγκεκριμένους επιστημονικούς κλάδους, και την εν πολλοίς απάλειψή της, για να καταδειχθεί με έναν ακόμη τρόπο ότι η συμμετοχή στις ΛΟΑΤ σπουδές και η ανάπτυξη της κουίρ θεωρίας, όπως οι πρακτικές κουίρ ταυτοποίησης και συνδιαλέγεσθαι, δεν παρέχει κάποια μαγική θωράκιση απέναντι στο θέλγητρο πρακτι-

6. Για περισσότερα σχετικά με τις διασυνδέσεις, και αποσιωπήσεις, που χαρακτηρίζουν το κοινό αυτό θεωρητικό έδαφος, βλ. Χαλκιά (2011).

κών ιεράρχησης, περιθωριοποίησης, πειθάρχησης και αποκλεισμού. Αναφέρομαι στη συμβολή της κοινωνιολογίας στη μελέτη της σεξουαλικότητας για να σταθώ περισσότερο στην ομοκανονικότητα, και ιδιαίτερα στις ρατσιστικές εμπλοκές της.

Και' ουσίαν, η κοινωνιολογική μελέτη της σεξουαλικότητας, όπως και η ανθρωπολογική άλλωστε, στις αφετηρίες της συνδέεται με προτάγματα εθνικής σύγκρότησης που θεμελιώνονται στη βάση ενός συστήματος φυλετικών αποκλεισμών και προνομίων. Κοινωνιολογικές εννοιολογήσεις της σεξουαλικότητας προκύπτουν στα πλαίσια εθνικιστικών ανησυχιών για τη φυλετική ομοιογένεια και τη διατήρηση της «λευκής ανωτερότητας» κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Παρομοίως, όπως καταδεικνύει στο έργο του ο Ροντ Φέργκουσον, η σύγχρονη αναζήτηση της κοινωνιολογίας σχετικά με την κοινωνική κατασκευή της ομοφυλοφιλίας, για παράδειγμα στις ΗΠΑ, μπορεί να συνδεθεί με το γεγονός ότι λευκά φυλετικά μορφώματα δρουν έτσι ώστε η συμπερίληψη λευκών γκέι και λεσβιών στην επικράτεια της («άνωτερης» εκδοχής) αμερικανικής υπηκοότητας να δημιουργεί ορισμένα λευκά γκέι μορφώματα, όπου μέσα από την υποταγή σε κυρίαρχα σχήματα έμφυλων σχέσεων επιτυγχάνεται η πρόσβαση σε φυλετικά και ταξικά προνόμια τα οποία θέτουν την ετεροκανονικότητα ως προϋπόθεση (Ferguson 2003). Πλησιάζοντας, λοιπόν, τα προνόμια αυτά, τα λευκά γκέι μορφώματα –υποκειμενικότητες, ταυτότητες, επιθυμίες και σχέσεις– μετατρέπονται σε τόπους ομοκανονικότητας που συμμορφώνονται με τα πρωτόκολλα της ετεροκανονικότητας, συμπεριλαμβανομένου και του ρατσισμού.

Ιχνυλατώντας τις ρατσιστικές καταβολές της κοινωνιολογίας, ο Φέργκουσον υποστηρίζει ότι, παραδόξως, παρά την εξάλειψη της συμβολής της κοινωνιολογίας στη μελέτη της σεξουαλικότητας, η κούιρ προβληματική μοιράζεται σε μεγάλο βαθμό την ευρύτερη «λευκότητα» που χαρακτηρίζει την κοινωνιολογία ως επιστήμη. Ανάμεσα σε άλλα, εξετάζει πώς ακαδημαϊκοί θεσμοί, όπως οι οργανωμένες επιστήμες, ή το πανεπιστήμιο καθεαυτό, καθώς και επιστημονικο-ακτιβιστικά συστήματα γνώσης, όπως η κούιρ θεωρία ειδικά, είναι συχνά συνένοχοι στον

στιγματισμό των ίδιων των ανθρώπων που ερευνούν (Ferguson 2003). Όπως τονίζει, εγείρονται σοβαρά ερωτήματα για την εθνικότητα και φυλετικότητα της κούιρ θεωρίας που παράγεται σήμερα, καθώς και για τις εθνικιστικές και ρατσιστικές συνιστώσες που συνδιαμορφώνουν την κούιρ ταυτότητα, κουλτούρα και κινηματική δράση (Ferguson 2003: 53).⁷

Ορόσημο για την προαγωγή της διεθνούς συζήτησης που αφορά τους φυλετικούς και ταξικούς αποκλεισμούς εθνικιστικού χαρακτήρα στους οποίους συντείνει το κούιρ, και πάλι τόσο ως κουλτούρα και ως θεωρία, υπήρξε το συνέδριο που πραγματοποιήθηκε το 2000 στο Πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας, στο Τσάπελ Χιλ, στις 4-6 Απριλίου, με τίτλο *Black Queer Studies in the Millenium*. Το βιβλίο που προέκυψε –Johnson & Henderson (επιμ.) 2005– από τις εισηγήσεις του συνεδρίου, με περαιτέρω ανάπτυξη, καθώς και κάποια άλλα κείμενα, ανοίγει το έδαφος για τη συγκρότηση αυτής της κριτικής. Στην ίδια συζήτηση, άλλοτε με επικέντρωση στον εθνικισμό, άλλοτε στον ρατσισμό, συμμετέχουν κεφάλαια σε βιβλία όπως το *Beyond the Strai(gh)ts: Transnationalism and queer chinese politics* (2010) που επιμελήθηκαν οι Liu & Rofel, και το *Rethinking Sex* (2010) που επιμελήθηκαν οι Love, Cvetkovich & Jagose, ειδικό τεύχος του περιοδικού *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*. Επίσης στις 27-28 Ιανουαρίου 2011 πραγματοποιήθηκε Διεθνές Συνέδριο στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ με θέμα τον κόμβο σεξουαλικότητας και εθνικισμών, με τίτλο *Sexual Nationalisms*, όπου ένα σημαντικό μέρος της συζήτησης επικεντρώθηκε στο ζήτημα ενός είδους ρατσισμού που θεωρείται ότι χαρακτηρίζει και την προβληματική του κούιρ.

Με ειδική έμφαση στη συνάρθρωση της σεξουαλικότητας με διάφορες πρακτικές αντίστασης, συγκεκριμένα σε συγκεκριμένο απο-αποικιοποίησης στην Καραϊβική, δημοσιεύθηκε το *Thiefing Sugar: Ero-*

7. Ενδεικτικό του προβλήματος είναι η πρόσφατη διαμόρφωση συλλογικοτήτων στην Αγγλία και τις ΗΠΑ, όπως οι «South-Eastern Asian Queers» ή οι «African-American Queers» σε διάφορες περιοχές.

icism between women in Caribbean literature της Omise'eke Natasha Tinsley (2010). Με την ίδια έμφαση, το *Queer in Russia: A story of sex, self and the other* (Essig 1999) εξετάζει πώς στη Ρωσία, όπου το συναινετικό σεξ ανάμεσα σε ενήλικες του ίδιου φύλου αποποινικοποιήθηκε διά νόμου το 1993, προτιμάται η ταυτότητα του/της τρανς, που απλά γεννήθηκε σε «λάθος» σώμα, σε σχέση με αυτή του γκέι ή της λεσβίας. Με αυτόν τον τρόπο τα υποκείμενα αποφεύγουν την εμπλοκή με την ισχυρή πολιτισμική ομοφοβία, την ίδια ώρα που συντηρούν τον εθνικισμό, που θεωρεί τις γκέι ταυτότητες ως σύμπτωμα μισαματικών δυτικών επιδράσεων.

Συνολικά, όπως παρατηρεί το editorial του ειδικού «επετειακού» τεύχους του περιοδικού *Social Text* με τίτλο «What's Queer about Queer Studies Now?» (Eng, Halberstam & Munoz 2005), η ευρεία διάδοση της γκέι και λεσβιακής ταυτότητας, ως ένα είδος μαζικού lifestyle κατανάλωσης καθώς και ως μια εμπόλεμη κατηγορία στον λόγο του νόμου, καθιστά αναγκαία την ανανέωση των κουίρ σπουδών. Η σεξουαλικότητα θα πρέπει επίμονα να θεωρείται ως κόμβος, ως τόπος διασταύρωσης, και όχι ως εξωτερική προς άλλους τόπους και τροπικότητες ετερότητας. Οι επιμελητές του τεύχους υποστηρίζουν ότι τόσο οι μελετητές όσο οι ακτιβιστές θα πρέπει να επιμένουν στην έννοια κουίρ ως ένα μεταφορικό πολιτικό σχήμα που δεν έχει παγιωμένο αναφερόμενο. Στο επίκεντρο θα πρέπει να τίθενται οι διαφορετικές εθνικές αρθρώσεις σεξουαλικών, φυλετικών και έμφυλων ιεραρχιών. Οι επιμελητές του τεύχους προτείνουν, ορθά κατά τη γνώμη μου, ότι το κουίρ εγχείρημα, όπως κι αν μεταλλάσσεται, θα πρέπει να έχει συνείδηση του γεγονότος ότι η απουσία ενός παγιωμένου υποκειμένου που να λειτουργεί ως μόνιμη αναφορά υπηρετεί την πολιτική μιας σταθερής επικέντρωσης της κριτικής σε ένα, όπως το ονομάζει ο Μάικλ Γουόρνερ, «ευρύ πεδίο κανονικοποίησης», ως τόπο κοινωνικής βίας.

Οι αδηφάγες ηγεμονικές κοινωνικές δομές που κανονικοποιούν καλουπώνοντας ό,τι βρίσκουν στο πέρασμά τους συντελούν στην ανάδυση της παρούσας ιστορικής στιγμής ως μιας στιγμής που χαρακτηρίζεται από ένα είδος «κουίρ φιλελευθερισμού». Οι λεσβιακές και γκέι

ταυτότητες επανασυστήνονται ως εκφράσεις μιας ως επί το πλείστον αντιδραστικής πολιτικής της ταυτότητας με εθνικές και διεθνείς διαστάσεις. Έχει υποχωρήσει η έμφαση στην επίτευξη ευρύτερων ανατροπών μέσω της αμφισβήτησης των ίδιων των έμφυλων κατηγοριών και της ανάδειξης της συμμετοχής τους σε βίαια συστήματα καταπίεσης, εκμετάλλευσης και πειθάρχησης. Χρειάζεται προσοχή, και περαιτέρω δουλειά, για να επανέλθει ή να επινοηθεί εκ νέου η έμφαση αυτή.

Δεν είναι αθώα η μετατόπιση αυτή. Όπως λέει χαρακτηριστικά ο Χίραμ Πέρεζ σχετικά με την κουίρ κριτική στο συγκείμενο των ΗΠΑ:

Η διαχρονική αποτυχία της θεσμικής κουίρ θεωρίας να επανεπισκεφθεί τις θεμελιώδεις της κρυφές συμπαιγνίες με τον αμερικανικό φιλελευθερισμό συνενώνει τα αδιαίρετα [consolidates indivisibilities] –λευκά, πατριρχικά, ετεροκανονιστικά– παρά συγκροτεί την οποιαδήποτε αυτοαποκαλούμενη αντι-ταυτότητα. Η άρνηση εμπλοκής σε μια φυλετική συνειδητότητα αντιστοιχεί ακριβώς στην ιστορική συγκυρία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας στη φυλετική καταπίεση των ΗΠΑ (Perez 2005: 180).

Διευρύνοντας τον φακό της κριτικής, για τη συμπεριληψη εθνοτικών και ταξικών προδιαθέσεων του κουίρ που θα πρέπει να αλλάξουν, ο Χοσέ Εστέμπαν Μουνιόθ αναλύει το πώς η διεκδίκηση του «κοινότου» της ετεροκανονικότητας αποτελεί οπισθοδρομικότητα και μια απαίτηση ενσωμάτωσης σε ένα διεφθαρμένο καθεστώς (Munoz 2009). Εξετάζοντας το έργο διαφόρων λογοτεχνών, μουσικών, και performers, ιχνπλατεί ένα άλλο «μέλλον» για μια κουίρ ύπαρξη και κοινωνική συνύπαρξη, το οποίο δεν θα συνυπογράφει τα κυρίαρχα συστήματα ιεράρχησης και αποκλεισμού ετεροτήτων. Επιχειρηματολογεί ότι η οπτική των *queers of color*, δηλαδή των μη λευκών κουίρ ατόμων, έχει στόχο να συμβάλει στη ριζοσπαστικοποίηση του κουίρ εγχειρήματος, όπως αυτό διαμορφώνεται σήμερα.⁸

8. Στο προηγούμενο βιβλίο του ο Μουνιόθ ασχολήθηκε συγκεκριμένα με τη μελέτη περιπτώσεων καλλιτεχνών που παράγουν έργο εντός της κυρίαρχης κουλτούρας ενώ την αποδομούν, για να συμβάλει στην ανάπτυξη της έννοιας της αποταυτοποίησης ως κοινωνικής διαδικασίας αντίστασης και δημιουργίας (Munoz 1999).

Αρρενωπότητες

Ένας άλλος άξονας κριτικής προς το κουίρ, και πάλι τόσο ως ταυτότητα όσο και ως τάση της κοινωνικής θεωρίας, αφορά τον λεγόμενο λευκό «ανδροκεντρισμό». Ενδεικτικά, η Σάλλιβαν, απαντώντας σε οξύτατη παρατήρηση της Πάρναμπυ (Parnaby 1996: 5) αναφέρει τα εξής: «Το κουίρ δεν προσφέρει σ' εμάς [λεσβίες φεμινίστριες] τίποτα. Είναι ένα ακόμη πρόσωπο μιας αναδίπλωσης, που προσπαθεί να περάσει ως κάτι καινούριο» (Sullivan 2003: 48).

Στον βαθμό όμως που η μελέτη αρρενωποτήτων συνδέεται και με την ανάπτυξη της κουίρ προβληματικής, σε αντιδιαστολή με τη μελέτη θηλυκοτήτων, η οποία συνήθως συνδέεται με το «γυναικείο» ζήτημα και τη φεμινιστική θεωρία, γίνεται δύσκολος ο προσδιορισμός της κουίρ θεωρίας ως ελιτίστικης και επικεντρωμένης σε ένα lifestyle λευκών αντρών, νεαρών κυρίως. Πιστεύω πως η πολλαπλότητα που συνοδεύει την έννοια της αρρενωπότητας, δηλαδή οι αρρενωπότητες εννοημένες ως διαφορετικές και ιεραρχημένες αρθρώσεις ρηματικών πρακτικών, έχει βαρύνουσα σημασία για τη μελέτη του φύλου και της σεξουαλικότητας, αλλά και ιδιαίτερα σημαντικές πολιτικές επιπτώσεις.

Και εδώ η συμβολή της κοινωνιολογίας είναι σημαντική. Κατά τις δεκαετίες '80 και '90 υπήρξε πλήθος ερευνών που διερευνούσαν τα διαφορετικά νοήματα της αρρενωπότητας και το πώς αυτά κατασκευάζονται κοινωνικά. Ως ορόσημο αυτού του θεωρητικού προσανατολισμού, που συμπεριλάμβανε ερευνητές από όλο το φάσμα των κοινωνικών επιστημών, πρέπει να αναφερθεί η έκδοση του *Masculinities*, του αυστραλού κοινωνιολόγου Ρ.Γ. Κόννελ (Connell 1995), ενώ το 2000 δημοσιεύθηκε το *The Men and the Boys* του ίδιου. Στο *Masculinities* ο Κόννελ διερευνά την πολλαπλότητα των εκφάνσεων της αρρενωπότητας, επιχειρώντας να απαντήσει σε υπεραπλουστευτικές εννοιολογήσεις που παρήχθησαν στους κόλπους της ψυχολογίας, κυρίως υπό την επιρροή κάποιων φεμινιστικών τοποθετήσεων. Για τον Κόννελ η αρρενωπότητα «είναι συγχρόνως μια τοποθεσία στις έμφυλες σχέσεις, οι πρακτικές μέσω των οποίων άντρες και γυναίκες εμπλέκονται με την

τοποθεσία αυτή, και οι συνέπειες των πρακτικών αυτών στην ενσώματη εμπειρία, την προσωπικότητα και τον πολιτισμό» (Connell 1995: 71).

Το 2000 διενεργήθηκε η πρώτη μεγάλη διεθνική έρευνα αρρενωποτήτων, με την ονομασία *Crome, Critical Research on Men in Europe* (βλ. Hearn κ.ά. 2002a, 2002b, στο Hearn κ.ά. 2009). Επίσης, το βιβλίο της Χάλμπερσταμ ενέταξε νέες τροχιές στη συζήτηση των αρρενωποτήτων (Halberstam 1998). Έχει ως αφετηρία τη διαπίστωση ότι η φεμινιστική και κουίρ θεωρία έβρισκε σχετικά εύκολα ένα ερευνητικό έδαφος στη θηλυκότητα, καθώς το θηλυκό συνδέεται παραδοσιακά με το τεχνητό. Η θηλυκότητα γινόταν πιο εύκολα κατανοητή ως μετακινήσιμη, κινητή και ρευστή. Η Χάλμπερσταμ παρατηρεί ότι, επειδή η αρρενωπότητα έχει πολύ διαφορετική σχέση με την «παράσταση» και με το πραγματικό και το αληθινό, δεν είναι το ίδιο εύκολη η αποδέσμευσή της από το αρσενικό. Επιπλέον, διαφωνώντας με την Μπάτλερ όσον αφορά το ύποπτο όλων των κατηγοριοποιήσεων, εκτιμά πως οι κατηγοριοποιήσεις είναι σημαντικές για τη δημιουργία νέων χώρων για πράξεις, ταυτότητες και τρόπους ύπαρξης που προηγουμένως έμεναν ανείπωτες και χωρίς όνομα.

Έτσι, ο ερευνητικός φακός στρέφεται όχι μόνο στην αρρενωπότητα αλλά και –απρόσμενα ίσως– σ' αυτήν που αρθρώνεται στον τόπο του γυναικείου σώματος. Η Χάλμπερσταμ επιχειρεί να κάνει πιο σύνθετη την κατανόηση του φύλου, συνυπογράφοντας τις θέσεις της Σέτζγουικ (Sedgwick 1990), η οποία προτείνει μια πολλαπλότητα τρόπων κατανόησης της σεξουαλικότητας που ξεφεύγει από το δίπολο της ετερο-ομοφυλοφιλίας. Όπως υποστηρίζει η Σέτζγουικ, αυτός ο διπολισμός δεν είναι μόνο ο νόμος που καταπιέζει αλλά και ο νόμος που περιορίζει τη φαντασία μας. Στόχος του βιβλίου της Χάλμπερσταμ, που μελετά τις διαφορετικών βαθμών ταυτίσεις γυναικών με αρρενωπότητες, ανεξαρτήτως σεξουαλικού προσανατολισμού, είναι να συμβάλει στην προσπάθεια να σκεφτούμε ξανά τις σύνθετες σχέσεις φύλου, σεξουαλικότητας, φυλής και τάξης.

Μάλιστα, όπως υποστηρίζει η ίδια σε μεταγενέστερο βιβλίο της (Halberstam 2005: 53), ο «αντίστροφος λόγος» που αναφέρει ο Φου-

κώ στον πρώτο τόμο της *Ιστορίας της Σεξουαλικότητας* δια φωτίζει διαφορετικά τον λόγο του κινήματος των γκέι και λεσβιών, μιας και –παρά την αντιπαλότητά του– αρθρώνεται με τους ίδιους όρους του διπόλου ετερο-ομο, και άρα υπηρετεί την εγκαθίδρυση της ίδιας της σεξουαλικής ιεραρχίας την οποία αντιμάχεται. Όπως διευκρινίζει, δεν είναι ότι είναι σκόπιμη η απόρριψη όλων των «αντίστροφων λόγων» –τέτοιος είναι και ο λόγος που αφορά το «coming out», όπως σημειώνει–, αλλά ότι η αντίσταση θα πρέπει οπωσδήποτε να προχωρήσει πέρα από τη φάση να υιοθετείται απλώς ένα «όνομα» (π.χ. «είμαι γκέι») προς την κατεύθυνση της παραγωγής νέων δημιουργικών μορφών αντίστασης, μέσα από την κατάληψη και ενίσχυση περιθωριακών τοποθεσιών. Προτείνει την αλλαγή του τρόπου επένδυσης στους αντίστροφους λόγους, σαν να καταδεικνύουν σημεία απόληξης, και να συνδεθούν με τη δημιουργία νέων *αφετηριών*, την επινόηση νέων τρόπων ύπαρξης.

Αναφερόμενη σε τέτοιες «περιθωριακές τοποθεσίες», η Χάλμπερσταμ τονίζει τη σημασία των διεμφυλικών (transgender) ατόμων, υπογραμμίζοντας τη διαφορά τους από τα τρανσέξουαλ άτομα. Υποστηρίζει ότι η λιγότερο δομημένη ανάμειξη στοιχείων διαφορετικών φύλων –όπως, για παράδειγμα, ένα υποκείμενο εγγεγραμμένο στο γυναικείο φύλο που ενδεχομένως παίρνει τεστοστερόνη και είναι γνωστό στους φίλους του ως τρανς άντρας αλλά που επίσης γνωστοποιεί πως δεν επιθυμεί και δεν σχεδιάζει να κάνει χειρουργική αλλαγή αναπαραγωγικών οργάνων– καταδεικνύει μια τέτοια τοποθεσία αντίστασης. Συνολικά, στο *Female Masculinities* παρουσιάζεται ένα είδος αρρενωποτήτων που δεν αποτελούν «κακές απομιμήσεις» ενός κάποιου ανδρισμού αλλά διαμορφώνουν ένα έδαφος υβριδικών και μειοψηφικών φύλων, όπως τα ονομάζει, με τη δική του αξία. Η βασική θέση του βιβλίου είναι ότι η θηλυκή αρρενωπότητα είναι ένα συγκεκριμένο φύλο με τη δική του πολιτισμική ιστορία και όχι κάποιο παράγωγο της ανδρικής αρρενωπότητας. Υποστηρίζεται η χαρτογράφηση και «ταξινόμηση» αυτού του φάσματος φύλου(ων), όχι για λόγους περιφρούρησης και παθολογικοποίησης των υποκειμένων αλλά προκειμένου να αναγνωριστούν εναλλακτικές θέσεις και θεάσεις που μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυ-

ξη άλλων τρόπων ύπαρξης και υποκειμενοποίησης. Η σύνθετη ανάλυση της Χάλμπερσταμ υποστηρίζει πειστικά ότι ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις που αντιμετωπίζουν τη θηλυκή αρρενωπότητα ως μια μίμηση της ανδρικής δεν τεκμηριώνονται και είναι άστοχες.

Η συμβολή της Χάλμπερσταμ στη μελέτη της αρρενωπότητας μπορεί να συνοψιστεί στο ότι παρεμβαίνει στην επιστημονική συζήτηση των αρρενωποτήτων καταδεικνύοντας το πώς οι αρρενωπότητες –ανεξαρτήτως αν είναι λευκές ή μη λευκές, πλούσιες και φτωχές, γκέι και στρέιτ– ενοικούν σε (και επιτελούνται και από) θηλυκά σώματα. Η ανάλυσή της επεκτείνει τη γνώση των τρόπων με τους οποίους η κοινωνία και η εξουσία επενδύουν στην περιφρούρηση μιας υποθετικής ουσιοκρατικής λευκής και ανδρικής αρρενωπότητας. Η αρρενωπότητα αναδύεται εκ νέου ως ένα μη ομοιογενές πεδίο που χαρακτηρίζεται από διαπραγμάτευση και σύγκρουση.

Κυρίαρχες και μη αρρενωπότητες, ο «κινηματικός» χώρος και η βία

Εκτός από μια ενδιαφέρουσα εννοιολογική συμβολή της επιστήμης και μια συστάδα πρακτικών προς διερεύνηση, η ανδρική, λευκή και εθνικά ορθή αρρενωπότητα, με τις αναστολές της και με τις προκλήσεις που δέχεται, αποτελεί κομβικό και φορτισμένο έδαφος της παρούσας ιστορικής συγκυρίας. Από μια ορισμένη οπτική, η πρόσφατη οικονομική κρίση που συνταράσσει την υφήλιο, κλονίζοντας ιδιαίτερα τις ΗΠΑ και την Ευρώπη, θα μπορούσε να θεαθεί ως ένα ισχυρό τεκμήριο για την εντεινόμενη επισφάλεια ακόμη και αυτής της κυρίαρχης αρρενωπότητας. Τόσο το πατριαρχικό έθνος-κράτος όσο και το κεφάλαιο βάλλονται, ενώ η καταστατική αδυναμία που τα συνέχει γίνεται ολοένα και περισσότερο ορατή. Η «αδυναμία πληρωμής» του έθνους, του εργοδότη, ή και του οικογενειάρχη, σημαδεύει ένα είδος εκθήλυνσης του μέχρι πρότινος πανίσχυρου «πατέρα».

Στην παρούσα συγκυρία γεννάται ένα νέο ερώτημα, ιδιαίτερης σημασίας. Τι γίνεται αν κατά τη μελέτη του κοινωνικού πεδίου, είτε για

λόγους αμιγώς πολιτικής ανάλυσης είτε για λόγους επιστημονικής έρευνας, αρχίσουμε να αναζητούμε στοιχεία κυρίαρχων ή ηγεμονικών αρρενωποτήτων, καθώς και, ενδεχομένως, υποδεέστερων ή και αντι-ηγεμονικών; Πώς αλλάζουν τα κοινωνικά φαινόμενα τα οποία (ανα)στοχαζόμαστε αν «πειράξουμε» κατ' αυτόν τον τρόπο τον φακό της ανάλυσης; Αντλώντας από την *queer of color critique*, πώς *χρωματίζονται* οι αρρενωπότητες, συντελώντας σε άλλες ιεραρχήσεις και διαστρωματώσεις, και με τι συνέπειες; Πώς αλλάζει η γνώση που παράγεται για την οικονομία, την πολιτική και την κοινωνία; Τι προστίθεται στην ανάλυση της εξουσίας και των λειτουργιών της, καθώς και της βίας, στην ύστερη νεωτερικότητα;

Μια ένδειξη του πώς αλλάζει η κατανόηση της πολιτικής βίας, για παράδειγμα, όταν εντάξουμε τη διάσταση των αρρενωποτήτων και της κοινωνικής ιεραρχίας τους, προκύπτει έμμεσα από μια μελέτη της εθνικιστικής βίας που ξέσπασε τον Σεπτέμβριο του 2004 μετά τη νίκη της εθνικής ομάδας της Αλβανίας στον ποδοσφαιρικό αγώνα Αλβανίας-Ελλάδας στα Τίρανα. Η ένταξη της διάστασης του φύλου στην ανάλυση, και συγκεκριμένα της οπτικής των συγκρουόμενων αρρενωποτήτων, εθνικών αρρενωποτήτων στην προκειμένη περίπτωση, ακολουθώντας το μοντέλο «μεγάλος αδερφός»—«μικρός αδερφός», αναδεικνύει τον ιδιαίτερο ρόλο τους ακόμη και σε φαινομενικά άσχετα κοινωνικά γεγονότα και μορφώματα (Γκολφινόπουλος 2007). Η έρευνα υποστηρίζει ότι μέρος του τι διασαλεύτηκε με τη νίκη των αλβανών ποδοσφαιριστών το 2004 ήταν εκείνη η ιεραρχία, σύμφωνα με την οποία οι αλβανοί κάτοικοι της Ελλάδας είναι κατά κάποιον τρόπο «φιλοξενούμενοι». Φάνηκαν ικανοί να διεκδικήσουν μια αρρενωπότητα ανώτερη από εκείνη του «μικρού αδερφού» που τους είχε επιτραπεί. Έτσι, διαφαίνεται μια σύνδεση της βίας που ξέσπασε όχι μόνο με εθνικιστικά αφηγήματα αλλά και με αφηγήματα που αφορούν την κυρίαρχη αρρενωπότητα (του τύπου «ποιοι είναι οι πραγματικοί άντρες εδώ;»)

Σίγουρα αλλάζουν πολλά με την αναλυτική επικέντρωση στο συγκρουσιακό έδαφος της ίδιας της αρρενωπότητας. Αυτό υποδηλώνουν και οι ποικίλες κουίρ αναλύσεις που έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται

από τον κινηματικό χώρο και στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, με τη συγκρότηση συλλογικοτήτων όπως το *qnzine*, αλλά και άλλων. Άλλωστε, και στο επιστημονικό πεδίο έχουμε τουλάχιστον μία έρευνα, εκτεταμένη και εθνογραφικά τεκμηριωμένη, της κοινωνικής κατασκευής της «ανδρικής ταυτότητας» στο ελληνικό σχολείο, η οποία επιχειρεί μια πρώτη τεκμηριωμένη χαρτογράφηση ενός «ελληνικού» πεδίου αρρενωποτήτων εν τω γίνεσθαι (Πολίτης 2006).

Στρέφομαι τώρα, σχεδόν επιγραμματικά, σε ένα εμπειρικό γεγονός που διατάραξε θεμελιωδώς την κανονικότητα της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας, το οποίο θεωρείται εν γένει ότι ευρίσκεται εκτός του πεδίου του φύλου και της σεξουαλικότητας—τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου και τα γεγονότα που ακολούθησαν—, για να διαφωτιστεί καλύτερα το πώς μια κουίρ οπτική που αναγνωρίζει στην αρρενωπότητα ένα σύνθετο και συγκρουσιακό πεδίο σχέσεων εξουσίας εμπλουτίζει και οξύνει τόσο τις κοινωνικές επιστήμες όσο και την πολιτική σκέψη ευρύτερα. Επιπλέον, η μικρο-ανάλυση που ακολουθεί προχωρά τη θεωρητική συζήτηση τονίζοντας τη σημασία μιας ευρύτερης αναζήτησης σχετικού υλικού. Τέλος, ο κουίρ προβληματισμός δοκιμάζεται, τοποθετώντας τον αφενός πέρα από τα γνώριμα εδάφη του, και αφετέρου με τη διασαφήνιση της εμπλοκής των συγκρούσεων αρρενωποτήτων με εκφράσεις αστικής βίας.

Σύμφωνα με τα ρεπορτάζ των μαζικών μέσων ενημέρωσης, η δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου από τον Ειδικό Φρουρό της Αστυνομίας στον πεζόδρομο της Μεσολογίου στα Εξάρχεια, στις 6 Δεκεμβρίου 2008, θεωρείται το περιστατικό που αποτέλεσε την αφετηρία για την εξέγερση που ακολούθησε. Στις πορείες συμμετείχαν πολλοί φοιτητές αλλά και «μεγάλοι» σε ηλικία, αρκετοί συνάδελφοι (εργαζόμενοι στο πανεπιστήμιο) συνηθισμένοι στις πορείες για τον τελευταίο Νόμο-Πλαίσιο για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, πολλοί «οικογενειάρχες», καθώς και μητέρες που δήλωναν στα κανάλια πως κυρίως συνόδευαν τα παιδιά τους. Τόσο στις πορείες όσο και στο λεγόμενο «κάψιμο» της Αθήνας συμμετείχαν και πολλοί μαθητές/τριες γυμνασίου και λυκείου, πράγμα που επίσης θεωρήθηκε αξιοσημείωτο στο πλαίσιο των αναπαραστάσεων των

Μέσων· «μαθητές» και «μαθήτριες», όπως τόνιζαν με ένα μείγμα έκπληξης και θαυμασμού οι εκφωνητές των δελτίων ειδήσεων στα τηλεοπτικά κανάλια.

Εδώ θα ήθελα να «παίξω» λιγάκι με τον φακό αυτών των αναπαραστάσεων. Σε μια προσπάθεια αποφυσικοποίησης του τρόπου που τα μέσα μάς διδάσκουν να βλέπουμε την αστεακή (urban) πολιτική βία της ύστερης νεωτερικότητας, θα ήθελα να «ξεδιπλώσουμε» λίγο τις νοηματοδοτήσεις του γεγονότος της δολοφονίας του Γρηγορόπουλου. Θα αναφερθώ επίσης σε δυο-τρία συγκεκριμένα ψήγματα λόγου, στιχομυθίες που προηγήθηκαν της δολοφονίας, αλλά και στιχομυθίες που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της εξέγερσης που ακολούθησε, για να υποστηρίξω μια διαφορετική κατεύθυνση για την ανάλυση του τι συνέβη τον Δεκέμβριο του 2008 στην Αθήνα, αλλά και του τι ενδεχομένως συμβαίνει και σε άλλα μέρη του κόσμου τα τελευταία χρόνια όπου πατηρούνται κρούσματα τέτοιας «αστικής» βίας.

Στις αφηγήσεις των μαζικών μέσων επικοινωνίας αλλά και πολλών κινηματικών συλλογικοτήτων το νεκρό σώμα του δεκαπεντάχρονου Αλέξη τίθεται ως αφετηρία των εξεγέρσεων. Τονίζεται δηλαδή η σημασία του «νεκρού παιδιού», προτάσσοντας το νεαρό της ηλικίας ως το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό και απαλείφοντας το γεγονός ότι το σώμα αυτό ήταν ενός νεαρού «λευκού» αγοριού της μεσαίας τάξης. Εδώ, επίσης, καθίσταται σαφής ο φετιχισμός μιας ορισμένης εκδοχής της νεότητας μέσω της κυρίαρχης στην ελληνική κοινωνία εξίσωσης του «παιδιού» με την «αθωότητα», εξίσωση που αποτελεί έκφραση μιας θεμελιωδώς στερεοτυπικής αντιμετώπισης της ηλικίας (ageism).

Όμως, το συγκεκριμένο «κλείσιμο του φακού» στο «άψυχο σώμα του παιδιού» περιορίζει την ανάλυση. Απαιτείται μια εξέταση των νοηματοδοτήσεων του συγκεκριμένου νεκρού σώματος, μια διερεύνηση του γιατί το σώμα αυτό αποκτά τέτοια και τόση σημασία. Όχι, βέβαια, για να μειωθεί η σημασία που αποδόθηκε στον θάνατο του Αλέξη-Γρηγορόπουλου, αλλά για να διακρίνουμε την πολιτική της σημασιοδότησής του και να ανιχνεύσουμε το έμφυλο πολιτισμικό υπέδαφος με το οποίο συνδέεται. Κάτι τέτοιο είναι απαραίτητο και για να καταστήσου-

με τους επιστημονικούς και κινηματικούς εαυτούς μας υπόλογους, όπως μας παροτρύνει η Μπάτλερ, σε σώματα που νοηματοδοτούνται «αλλιώς».

Σημαντικό μέρος του πλαισίου εντός του οποίου νοηματοδοτείται το νεκρό σώμα του «Άλεξ» ως μέγιστης σημασίας έχει να κάνει με το πώς σκοτώθηκε. Όμως, αν το «καταλυτικό» του συγκεκριμένου γεγονότος εντοπιστεί στο ότι αυτός ο θάνατος προκλήθηκε από όργανο της τάξης, από υπάλληλο της Ελληνικής Αστυνομίας, τίθεται επιτακτικά το ερώτημα γιατί δεν προκαλούνται εξεγέρσεις με τις πάμπολλες περιπτώσεις κακοποίησης, έστω, μεταναστών, αντρών και γυναικών. Σίγουρα, έχουν προκληθεί και θάνατοι που παραμένουν ανείπωτοι στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, αλλά τα περιστατικά κακοποίησης που μας έχουν γίνει γνωστά τα τελευταία χρόνια, στο Λιμενικό Σώμα για παράδειγμα, είναι τέτοιας έκτασης που θα μπορούσαν να θεωρηθούν επαρκή για αρκετές εξεγέρσεις.

Επιπλέον, πώς μπορούμε να κατανοήσουμε την πсуχία που περιβάλλει την περίπτωση των 350 έφηβων αγοριών, πολλά εκ των οποίων μετανάστες, που τον Ιούλιο του 2010 βρισκόνταν κλειδωμένα στα κρατητήρια ανηλίκων Αυλώνα χωρίς χαρτί τουαλέτας, σαπούνη και άλλα στοιχειώδη που προϋποθέτουν μια αξιοπρεπή διαβίωση και «υγιεινή»; Αποτελούν κι αυτά έναν πληθυσμό σε κατάσταση «έκτακτης ανάγκης», χάρη στις πράξεις του κράτους και της Αστυνομίας, και οπωσδήποτε θα μπορούσαν να θεωρηθούν θύματα μιας απάνθρωπης περιφρούρησης της «ευταξίας» του ελληνικού έθνους-κράτους. Ωστόσο, τα σώματά τους δεν φαίνεται να νοηματοδοτούνται ως εξίσου πολύτιμα και τρωτά. Μια αφίσα και κάποιες ενημερώσεις με μαιίλ ασχολήθηκαν μαζί τους. Κάποια μαιίλ, φιλανθρωπικού προσανατολισμού, κυκλοφόρησαν ζητώντας να δοθούν χαρτί τουαλέτας και άλλα είδη προσωπικής υγιεινής.

Αναμφισβήτητο, το κλειδί δεν είναι απλώς το ότι τον –οποιοδήποτε– Γρηγορόπουλο τον σκότωσε η Αστυνομία. Αποτελεί σημαντικό μέρος του «εξοργιστικού» του περιστατικού, αλλά δεν αρκεί για να κατανοηθεί «ο Δεκέμβρης». Ένα άλλο μέρος του πλαισίου εντός του οποίου νοηματοδοτείται το σώμα του Γρηγορόπουλου είναι και το πού συνέβη

η δολοφονία. Το νεκρό σώμα του δεκαπεντάχρονου «Άλεξ» βρέθηκε να κείται στη μέση του πεζόδρομου με τα καφέ όπου συχναίνουν οι νέοι της, εν πολλοίς, «φοιτητούπολης» των Εξαρχείων. Η ίδια η γεωγραφική θέση του νεκρού σώματος έχει σημασία.

Η περιοχή των Εξαρχείων έχει ένα ιδιαίτερο στίγμα στη γεωπολιτική της Αθήνας, ως τόπος κατοικίας διανοούμενων, ως προσωρινός τόπος κατοικίας πολλών φοιτητών, έδρα πληθώρας πολιτικών οργανώσεων της αριστεράς, αλλά και «έδρα» αναρχικών, και ακόμη, μέχρι πρότινος, έδρα των γραφείων του κυβερνώντος κόμματος. Επιπρόσθετο στοιχείο της περιοχής, τα πολλά βιβλιοπωλεία αλλά και οι δυνατότητες «χαλαρής» διασκέδασης, με την πληθώρα των καφέ και μικρών εστιατορίων. Συνολικά, τα Εξάρχεια είναι ίσως μοναδικά στην Αθήνα στο πώς συμπυκνώνουν, με ριζικά διαφορετικούς τρόπους για διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, τόσο την αίσθηση «ασφάλειας» όσο και εκείνη του «κινδύνου». Το ότι, αίφνης, εδώ πέφτει νεκρό το σώμα του δεκαπεντάχρονου, δολοφονημένου από όργανο της Αστυνομίας, προσθέτει σημαντικά στοιχεία στη νοηματοδότησή του.

Όμως, η ανάλυση του τι συνέβη στις 6 Δεκεμβρίου του 2008, και στις εβδομάδες που ακολούθησαν, δεν μπορεί να εξαντληθεί ούτε στο πώς δολοφονήθηκε «το παιδί», ούτε στο πού. Ο ίδιος ο Γρηγορόπουλος, φωτογραφίες του οποίου προβλήθηκαν από την επόμενη κιάλα ημέρα της δολοφονίας στα μαζικά μέσα, πρέπει να γίνει κατανοητός ως ένα είδος κοινωνικού κειμένου, στο οποίο συρρέουν, και συγκρούονται, ποικίλα αφηγήματα της ελληνικής κοινωνίας. Είναι ένα «δικό της» νεκρό σώμα, εντέλει, που αναγιγνώσκεται ευρέως με τέτοιον τρόπο ώστε να παραχθεί ο σπινθήρας για την εξέγερση του Δεκεμβρίου.

Όταν λίγους μήνες μετά τη δολοφονία του Γρηγορόπουλου αστυνομικοί πυροβόλησαν επανειλημμένως στην πυκνοκατοικημένη περιοχή του Βύρωνα, προς την κατεύθυνση «ταμπουρωμένων» και «επικίνδυνων πάνοπλων αλβανών κακοποιών», σκότωσαν –κατά λάθος ή από πρόθεση παραμένει ασαφές– τον περαστικό Νικόλα Τόντι, υδραυλικό, ηλικίας 25 χρόνων και «Βορειοπαιρώτη», όπως τον χαρακτήριζαν τα ΜΜΕ. Μια βδομάδα αργότερα, στις 27 Φεβρουαρίου του 2010, πραγματοποιήθη-

κε μια μικρή πορεία διαμαρτυρίας. Στην πορεία συμμετείχαν περίπου 300 άτομα, τα περισσότερα από τα οποία φορούσαν μαύρα ρούχα, και σκαρφάλωσαν στα ανηφορικά στενά του Ζωγράφου με «συνοδεία» διμοιριών ΜΑΤ. Σύμφωνα με το δελτίο τύπου της Γ.Α.Δ.Α. στο τέλος της πορείας έγιναν «μικρής έκτασης επεισόδια», με αποτέλεσμα να τραυματιστούν έντεκα αστυνομικοί και να γίνουν έντεκα συλλήψεις.

Μια πολύ σημαντική διάσταση της πολιτικής της σημασιοδότησης του νεκρού σώματος του νεαρού «Άλεξ» συμπυκνώνεται στο ότι νοηματοδοτείται ως «ελληνικό» και «δικό μας» με όλες τις ταξικές και εθνοτικές συνιστώσες που έχει ένα τέτοιο εγχείρημα σε μια Ελλάδα της αρχής της οικονομικής κρίσης, και της λεγόμενης «ραγδαίας αύξησης» της ροής των εισερχόμενων μεταναστών. Περισσότερα γι' αυτό το «μας» και το πώς το νεκρό σώμα του Γρηγορόπουλου σημασιοδοτείται με τρόπο ώστε να κινητοποιείται μια οικειοποίηση τέτοιας έκτασης, εντοπίζονται στο ιστορικό συγκείμενο της δολοφονίας, τόσο στο επίπεδο της κοινωνίας, όσο και στη μικρο-κλίμακα του τι προηγήθηκε εκείνο το απόγευμα στην οδό Τζαβέλα.

Από τη μία, μέρος του ευρύτερου συγκείμενου εκείνης της περιόδου αφορούσαν τα λεγόμενα «σκάνδαλα». Τρανταχτό παράδειγμα είναι το «σκάνδαλο του Βατοπεδίου». Συγχρόνως, τα μαζικά μέσα πρόβαλλαν διαρκώς έναν καταγισμό πληροφοριών σχετικά με την παγκόσμια οικονομική κρίση, δίνοντας έμφαση και στις σοβαρότατες συνέπειες για την ήδη μεγάλη ανεργία, που έπληττε ιδιαίτερα τους νέους στη χώρα. Από την άλλη, το «εμείς» που παρακολουθεί και συγκροτείται στα πλαίσια του λόγου των ΜΜΕ, το «εμείς» που οικειοποιείται το σώμα του Γρηγορόπουλου και εξεγείρεται για τη δολοφονία του, αποτελείται από θεατές των μαζικών μέσων, τα οποία είναι και έμφυλα υποκείμενα.

«Η νεολαία», ή «οι μαθητές και μαθήτριες», «οι φοιτητές» και «η αστυνομία» αποτελούν έννοιες που αναφέρονται σε ενσώματα υποκείμενα, διαφορετικών ηλικιών οπωσδήποτε, τα οποία όμως, στην Ελλάδα όπως και στις περισσότερες χώρες της Δύσης, διαμορφώνουν πάντα τις ταυτότητές τους, σχεδόν «ήδη εκ των προτέρων», σε συνάρτηση με το φύλο. Σε αντίθεση με άλλες βιολογικές διαφορές, όπως είναι το χρώ-

μα των ματιών ή των μαλλιών, η μυϊκή δύναμη ή ο όγκος του σώματος, τα αναπαραγωγικά όργανα αποτελούν μια βιολογική διαφορά που εξακολουθεί να θεωρείται εξέχουσας σημασίας. Τόσο οι «νέοι» της εξέγερσης, όσο και οι συγκεκριμένοι πρωταγωνιστές της δολοφονίας, συμπεριλαμβανομένου και του θύματος, θα πρέπει να θεωρούν και ως έμφυλα πολιτικά υποκείμενα. Ενδείξεις για την ιδιαίτερη σημασία του φύλου –του Γρηγορόπουλου και της παρέας του αλλά και των ειδικών φρουρών– προκύπτουν σε μαρτυρίες που αφορούν τα γεγονότα που προηγήθηκαν της δολοφονίας.

Όπως δήλωσαν όλοι οι αυτόπτες μάρτυρες, και όπως τονίστηκε στον Τύπο και τα ρεπορτάζ που παρουσιάστηκαν στην τηλεόραση και το ραδιόφωνο, φαίνεται πως δεν είχε προηγηθεί «κάτι ιδιαίτερο». Δεν είχαν πετάξει τα παιδιά κάποια βόμβα μολότωφ, όπως είχε ειπωθεί κατά τις πρώτες ώρες μετά τη δολοφονία, ούτε ήταν «καμιά τριανταριά» στον αριθμό, όπως είχε επίσης ακουστεί. Υπήρξε μια «αφιμαχία», όπως γράφτηκε τις επόμενες ημέρες στον Τύπο, ή «διαπληκτισμός» όπως είπαν κάποιοι από τους αυτόπτες μάρτυρες. Αναζητώντας τι ακριβώς είχε ειπωθεί, προκύπτουν αναφορές σύμφωνα με τις οποίες «τα παιδιά βρίστηκαν με τους αστυνομικούς». Πιο συγκεκριμένα, σε βιντεοσκοπημένη συνέντευξη με αυτόπτη μάρτυρα που αναρτήθηκε στο YouTube περιγράφονται τα εξής: «οι αστυνομικοί 'βρίζανε'... μετά είπαν 'θα σας γαμήσουμε μουνόπανα και τέτοια'». Σύμφωνα με τη βιντεοσκοπημένη συνέντευξη, αφού έφυγαν οι αστυνομικοί και πάκκαραν το περιπολικό τους, επέστρεψαν με τα πόδια και, σύμφωνα με τον μάρτυρα, φώναξαν στην παρέα του Αλέξη «τι, ρε μουνιά, μας διώξατε; Θα σας γαμήσουμε».⁹

Αλλού έχει καταγραφεί πως τα δεκαπεντάχρονα αγόρια φώναζαν στους οπλισμένους αστυνομικούς «είσαστε μαλάκες» κι εκείνοι απάντησαν «ποιος έχει τα αρχίδια, ρε, θα σας δείξουμε ποιος έχει τα αρχίδια». Επίσης, ένας αυτόπτης μάρτυρας στο ρεπορτάζ του βραδινού δελτίου

ειδήσεων στο Mega, στις 7 Δεκεμβρίου, είπε πως άκουσε τους αστυνομικούς να λένε «ελάτε τσογλάνια, ελάτε πουστράκια (εδώ έμπαινε και το μππι του σταθμού ημι-καλύπτοντας τη φράση), να ξηγηθούμε».¹⁰ Τίσως επειδή η κυρίαρχη πολιτική κουλτούρα πεισματικά συνυπογράφει ένα είδος «πρέπουσας συμπεριφοράς», παρά τα διάφορα κακώς κείμενα της ελληνικής κοινωνίας, αποδεικνύεται πολύ δύσκολη η ανεύρεση περισσότερων στοιχείων για το περιεχόμενο της «αφιμαχίας» που προηγήθηκε των πυροβολισμών.¹¹

Ωστόσο, αυτά τα λίγα ψήγματα είναι διαφωτιστικά της άλλης διάστασης, που υποστηρίζω πως είναι καταλυτική για την κατανόηση της βίας, τόσο σε σχέση με τη δολοφονία του Γρηγορόπουλου όσο και σε σχέση με την εξέγερση που ακολούθησε. Εδώ ενδεχομένως βρίσκεται και μια άκρη του νήματος που συνδέει τα γεγονότα προ της δολοφονίας με τη δολοφονία καθώς και τη μαζική οικειοποίηση του νεκρού σώματος του Γρηγορόπουλου που οδήγησε στην εξέγερση του Δεκέμβρη. Αναδύεται ένα έδαφος σύγκρουσης που αφορά την αρρενωπότητα και τη διακινδύνευσή της, τουλάχιστον στην ηγεμονική της εκδοχή. Πρόκειται για ένα σαφώς έμφυλο έδαφος, όπου αποτυπώνονται ρητά τα σημεία μιας σύγκρουσης και ενός ανταγωνισμού που περιστρέφεται γύρω από τη διαφορά ηλικίας, δηλαδή συνδέεται με το νεαρό της ηλικίας της παρέας του Άλεξ, αλλά που δεν εξαντλείται εκεί. Πρόκειται, υποστηρίζω, για μια σύγκρουση διαφορετικών –αμφότερων αρσενικών, αμφότερων ελληνικών, αλλά ταξικά και «σεξουαλικά» ενδεχομένως διαφορετικών– αρρενωποτήτων.

Το ερώτημα του «τι προηγείται;» του νεκρού δεκαπεντάχρονου σώματος συνδέεται με τη διαμάχη σχετικά με το ποιος είναι ο «αληθινός» άντρας εδώ. Οι επιθετικές κινήσεις των οπλισμένων «τριαντάρηδων», ειδικών φρουρών, που φτάνουν στο σημείο να βγάλουν όπλο και ένας από αυτούς να το χρησιμοποιήσει, επειδή μια παρέα έφηβων αγοριών

9. «Μαρτυρίες για τη δολοφονία του Αλέξη», 7 Δεκεμβρίου 2008, <http://www.youtube.com/watch?v=FhRx7hyIwD8>

10. «Μαρτυρίες περαστικών για τη δολοφονία του Αλέξη (video Mega)», 7 Δεκεμβρίου 2008, <http://www.youtube.com/watch?v=LPfwXMg06H0>

11. Ελπίζω κάποια μέρα να δημοσιευτεί η δικογραφία.

τους βρίζει και πετά αντικείμενα, υποδηλώνουν μια καταστατική ασάθεια και ανασφάλεια εντός της κυρίαρχης αρρενωπότητας. Η έκταση της ανασφάλειας της κυρίαρχης αρρενωπότητας αναδύεται γλαφυρά στη στάση των αστυνομικών απέναντι στις λεκτικές προκλήσεις των αγοριών –στα μπουκάλια νερού και στην πέτρα που λέγεται ότι πέταξαν τα παιδιά προς το περιπολικό στο οποίο επέβαιναν–, στην απόφαση να σταθμεύσουν το περιπολικό και, πεζοί, να επιστρέψουν.

Προς αποφυγή ενίσχυσης μιας ουσιοκρατικής τοποθέτησης, πρέπει να τονιστεί πως το έδαφος αυτό, μιας εκτενούς σύγκρουσης στο πεδίο της αρρενωπότητας, που διαθλάται σε όλο το κοινωνικό σώμα και τροφοδοτείται και από άλλες διαφορές, όπως είναι οι ταξικές διαφορές, δεν περιορίζεται στα υποκείμενα με βιολογικά αρσενικό σώμα, ούτε αποτελεί χαρακτηριστικό μόνο των «κακών», αναρχικών ή λειτουργών της κρατικής βίας, ανάλογα με την οπτική. Αν και η δολοφονία του Γρηγορόπουλου, και η εξέγερση που ακολούθησε αναδεικνύονται ως γεγονότα που βρίσκονται σε αντίστιξη, υπάρχει ένα ρήγμα που τα ενώνει: πρόκειται για μια σύγκρουση για κυριαρχία και στο πεδίο της αρρενωπότητας.

Όπως οι αστυνομικοί αποκάλεσαν την παρέα του Αλέξη «μουνιά», έτσι, λίγες μέρες αργότερα, σε μια από τις πορείες (στο μπλοκ όπου ήμουν κι εγώ, της ΟΛΜΕ, στο οποίο βρίσκονταν και πολλοί μαθητές και μαθήτριες με τους δασκάλους τους) άρχισε να ακούγεται το σύνθημα «μπάτσοι, μουνιά, σκοτώνετε παιδιά». Η Σ.Β., μία από τις πιο γνωστές «παλιές φεμινίστριες», με την οποία έτυχε εκείνη τη στιγμή να περπατάω, πήγε μπροστά στο πανό και έθεσε θέμα, κάτι που έκαναν επίσης και αρκετές άλλες γυναίκες του κινήματος, φοιτήτριες και εργαζόμενες, διαφορετικών πολιτικών συλλογικοτήτων, σε συζητήσεις και γραπτά κείμενά τους τις επόμενες ημέρες. Χαρακτηριστικός ο τίτλος μιας αφίσας-ανακοίνωσης: «αρχίδια εξέγερση, σύντροφοι».¹²

12. Το κείμενο υπογράφεται από τη συλλογικότητα «Riot girls», 9 Ιανουαρίου 2009, http://indy.gr/analysis/ar3c7idia-eksegersi-syntrofoi-3/@@view?set_language=en

Υποστηρίζω ότι εδώ είναι σημαντικό να διαπιστωθεί και να συνυπολογιστεί το γεγονός ότι οι κοινωνικές συγκρούσεις που εκδηλώνονται σε εδάφη φαινομενικά εκτός του πεδίου του φύλου και της σεξουαλικότητας, όπως θεωρείται «η δολοφονία του Γρηγορόπουλου» καθώς και «η εξέγερση του Δεκέμβρη», ενδέχεται να τρέφονται από μια βαθιά αντιπαράθεση, και ανασφάλεια, που αφορά την αρρενωπότητα της ύστερης νεωτερικότητας. Μέρος του διακυβεύματος φαίνεται να είναι το ποιοι, ποια σώματα και ποιες υποκειμενικότητες είναι πράγματι οι «άντρες». Στα ευρύτερα πλαίσια της τωρινής ασάθειας ενός παγκόσμιου και εθνικού πατριαρχικού και ετεροκανονιστικού οικονομικο-πολιτικού πλέγματος που κλονίζεται από «εσωτερικούς» παράγοντες, αναδύεται επιτακτικά εκ νέου η ανάγκη περιχαράκωσης μιας κυρίαρχης αρρενωπότητας. Μάλιστα, οι αυξανόμενες αποδείξεις της *αποτυχίας* της ηγεμονικής αρρενωπότητας, του πατέρα-κράτους για παράδειγμα, ενδεχομένως καθιστούν την εποχή που διανύουμε περισσότερο εκρηκτική και σε μακρο-επίπεδο.

Έννοιες της κουίρ θεωρίας, όπως η επιτελεστικότητα του φύλου, η ταυτοποίηση και η αποταυτοποίηση, καθώς και το περαιτέρω άνοιγμα του πολιτισμικού και πολιτικού εδάφους των αρρενωποτήτων, αλλά και η διερεύνηση των ετεροκανονιστικών σχημάτων φυσικοποίησης πολιτικών προταγμάτων, αποτελούν κρίσιμα εργαλεία για τη διαμόρφωση κριτικών αναλύσεων. Το νεκρό σώμα του Γρηγορόπουλου απέκτησε τη σημασία που του αποδόθηκε γιατί ο ίδιος ο Γρηγορόπουλος ήταν νέος, γιατί ήταν «λευκός» ή, πιο συγκεκριμένα, «Έλληνας» (αν και κατά ένα μέρος αρμενικής καταγωγής, όπως μάθαμε αργότερα), γιατί ανήκε σε μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, γιατί βρισκόταν στην περιοχή των Εξαρχείων με τους φίλους του, και γιατί αυτό(ς) που τον σκότωσε ήταν ένας ειδικός φρουρός. Ο ρόλος της διάστασης του φύλου, με την έννοια της σημασίας του γεγονότος ότι το νεκρό σώμα ήταν το σώμα ενός αγοριού, δεν μπορεί να εκτιμηθεί εύκολα.

Το φύλο αναδείχτηκε γλαφυρά ως διακύβευμα στο «αντικείμενο» του διαπληκτισμού με τους ειδικούς φρουρούς. Επίσης, παρά τα αναφερόμενα σχόλια των ειδικών φρουρών, που αμφισβήτησαν την ετε-

ροφυλοφιλία του Αλέξη και των φίλων του, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είναι κατανοητό ότι αν είχε νοσηματοδοτηθεί το νεκρό πια σώμα ως το σώμα ενός γκέι, αμφί ή τρανς αγοριού, ενδεχομένως να μην υπήρχε μια τόσο εκτεταμένη οικειοποίησή του, ούτε μια «απάντηση» τέτοιας έκτασης και έντασης. Δηλαδή, όπως προτείνω, η αρρενωπότητα που αναγνωρίστηκε στον τόπο του ζωντανού σώματος του Γρηγορόπουλου ήταν αρκετά εντός του κανονιστικού πλαισίου του φύλου, ώστε να επιτυγχάνεται με άνεση η ευρύτατης κλίμακας ταυτοποίησή του είτε ως παιδί «μας» είτε ως φίλος «μας»: επέτρεψε την προσωρινή έστω ταυτοποίηση της φαντασιακής κοινότητας του έθνους, και σίγουρα της γύρω από τα Εξάρχεια περιοχής, ως μιας «οικογένειας» που θρηνεί την άδικη απώλεια «δικού της» παιδιού. Η ηλικία, και με το έδαφος του εθνικά ορθού φυλετικοποιημένου λευκά και επαρκώς κανονιστικά αρρενωπού φύλου του Αλέξη, προσέφεραν το κλειδί για τη μετατροπή της δολοφονίας του από έγκλημα που πρέπει να καταδικαστεί σε συμβολικό ακρωτηριασμό του ίδιου του κοινωνικού σώματος.

Αυτό το σώμα που δολοφονήθηκε, εν μέρει τουλάχιστον, χάρη στην ένταξή του σε μια διαμάχη αρρενωποτήτων, έγινε αξιοποιήσιμο για μια περαιτέρω σύγκρουση η οποία είχε, μαζί με όλες τις άλλες διαστάσεις, μία διάσταση έμφυλη. Υπενθυμίζω –από τη μία «μπάτσοι, μουνιά, σκοτώνετε παιδιά» στο «θα σας γαμήσουμε μουνόπανα» και από την άλλη «αρχίδια εξέγερση σύντροφοι». Αφενός, η εξέγερση του Δεκέμβρη μπορεί να θεαθεί ως μια ύστατη προσπάθεια εκθρονισμού της ασθμαίνουσας και νοσούσας, κυρίαρχης ωστόσο, αρρενωπότητας. Αφετέρου, η ίδια η εξέγερση διασχίζεται από μια παρόμοια ένταση. Αποτυπώνονται σεξιστικές και ετεροσεξιστικές δυναμικές κυριαρχίας που δύσκολα απεμπολούν την πρωτοκαθεδρία του ίδιου είδους αρρενωπότητας που σε άλλο επίπεδο αντιμάχονται καθαρά.

Σε ρητό επίπεδο το φύλο απουσίαζε σχεδόν εντελώς από τον λόγο του Δεκέμβρη. Η αποκαθίλωση της ηγεμονικής αρρενωπότητας, ή και όποιας άλλης, ή και η κριτική της ετεροκανονικότητας, δεν αποτελούσαν κεντρικό μέρος του διακυβεύματος της εξέγερσης. Μάλιστα, όπως καταδεικνύει το «μπάτσοι, μουνιά, σκοτώνεται παιδιά» αλλά και

άλλα στοιχεία των ημερών αυτών, δεν φαίνεται να γίνεται κατανοητό το φύλο ως μέρος του προβλήματος. Όμως, οι παρεμβάσεις συλλογικών σε κινηματικές διαδικασίες που θεωρήθηκαν σεξιστικές κατά τα γεγονότα του Δεκέμβρη διαφωτίζουν και τεκμηριώνουν την ύπαρξη ενός τέτοιου φορτισμένου πεδίου. Μια αναλυτική παρουσίαση αυτών των παρεμβάσεων, καθώς και οξεία ανάλυση αυτής της διάστασης των γεγονότων του Δεκέμβρη αναπτύσσεται από τους Terminal 119 (2010).¹³

Κάποιες εκδοχές του γίνεσθαι-κουίρ, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Χρυσάνθη Νιγιάννη στον τόμο που επιμελήθηκε με τη Μερλ Στορ –Nigianni & Storr (επιμ.) (2009: 23)– φαίνεται να ενέχουν «τη δύναμη να δημιουργούν σχέσεις, να κάνουν τη διαφορά, να επαναλαμβάνουν μια εξουσία πέρα από τις πραγματικές και ήδη συντεταγμένες της μορφές». Πιο συγκεκριμένα, όπως είπε, ήδη από το 1994, η Σέτζγουικ

[...] το «κουίρ» μπορεί να αναφέρεται στο ανοιχτό πλέγμα δυνατοτήτων, τα κενά, τις επικαλύψεις, τις παρηχήσεις και συνηχήσεις, τις παύσεις και τα πλεονάσματα του νοήματος, όταν συστατικά στοιχεία του φύλου του οποιουδήποτε, της σεξουαλικότητας της οποιασδήποτε δεν είναι φτιαγμένα (ή δεν μπορούν να φτιαχτούν) έτσι ώστε να σημαίνουν με μονολιθικό τρόπο (Sedgwick 2005: 8).

Κάτι σαν αυτό το «ανοιχτό πλέγμα δυνατοτήτων» λανθάνει στην κινητήρια δύναμη της εξέγερσης του Δεκέμβρη του 2008 στην Αθήνα. Η συνεχιζόμενη αναγκαιότητα για την εγγραφή και συνάρθρωση ενός κουίρ δυναμικού καταδεικνύεται όχι μόνο από το γεγονός ότι η εξέγερση πράγματι συνέβη, αλλά και από τους τρόπους και τις ρηματικές πρακτικές με τις οποίες αρθρώθηκε, καθώς και από το ίδιο το γεγονός της νοσηματοδότησης του σώματος του νεαρού Γρηγορόπουλου ως εξαιρετικής σημασίας.

13. Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα των Terminal, <http://www.terminal119.gr/show.php?id=524>

Παρομοίως, το άρθρο της *New York Times* για το (λευκό) ζευγάρι λεσβιών που παντρεύτηκαν ή, ακόμη, η επιστημονική ημερίδα που διοργάνωσε το Athens Pride στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, δεν θα πρέπει να ερμηνεύονται ως αποδείξεις της «ολοκλήρωσης» κάποιων αγώνων, ή έστω και ενός μέρους τους, δηλαδή της επίτευξης μιας ορατότητας που υπηρετεί την κοινωνική δικαιοσύνη.

Για να γίνει κατανοητό αυτό, ίσως αρκεί ένα περιστατικό σαν αυτό που συνέβη στη Νέα Υόρκη στις 1 Οκτωβρίου 2011, όπου η αστυνομία πυροβόλησε και σκότωσε μια 57χρονη λεσβία Αμερικανίδα, μη λευκή, η οποία είχε διαπληκτιστεί με το προσωπικό ενός καταφύγιου αστέγων γυναικών όπου έβρισκε κατάλυμα. Η είδηση δεν έλαβε έκταση στα κυρίαρχα μέσα επικοινωνίας των ΗΠΑ, δεν μάθαμε για κινητοποιήσεις και δεν ακούστηκε και στην Ελλάδα βέβαια.¹⁴

Αυτό το παράδειγμα από την επικαιρότητα στις ΗΠΑ καταδεικνύει το πώς, παρά μια ορισμένη κεκτημένη ορατότητα «ΛΟΑΤΚ», παραμένουν άρρητοι όροι που την «επιτρέπουν» και, ταυτόχρονα, καθιστούν κάποια σώματα άνευ σημασίας. Τα δύο πρώτα παραδείγματα, το άρθρο για τους λεσβιακούς γάμους και η ημερίδα του Pride στο Πάντειο, ερμηνεύονται σαν αμφίσημα ψήγματα που σηματοδοτούν μια δύναμη «αντι-εξουσιαστική» και αντι-ετεροκανονιστική διεργασία εν εξελίξει. Χρήσιμη είναι εδώ η βιβλιογραφία που εξετάστηκε παραπάνω, ειδικότερα η τοποθέτηση της Χάλμπερσταμ για το «coming out». Με άλλα λόγια, το καλύτερο θα ήταν να θεαθούν όχι ως στόχοι που επιτεύχθηκαν αλλά ως νέες αφετηρίες για διαδρομές επιθυμητικές, για διαδικασίες ταυτοποίησης που χαρακτηρίζονται από εγρήγορση και συνεχιζόμενο αγώνα κατά των ανένα ρευστών προσώπων που παίρνουν οι συντεταγμένες μορφές εξουσίας.

14. Πρόκειται για τη δολοφονία της Yvonne McNeal, έξω από το New Providence Shelter του Μανχάταν, που δημοσιοποιήθηκε μέσω αναφοράς από την οργάνωση Queers for Economic Justice, www.q4ej.org.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την Άννα Αποστολέλλη, τον Γιάννη Γκολφινόπουλο, την Ελένη Δούνια, τη Ρεβέκκα Στρατούλη και τον Jonathan Markovitz για συζητήσεις που βοήθησαν στη διαμόρφωση του κειμένου. Η ημερίδα που διοργάνωσε το Athens Pride στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, στις 9 Μαΐου 2009, αποτέλεσε ένα ακόμη έναυσμα για την ανάπτυξη του προβληματισμού που αρθρώνει το κείμενο, και θα ήθελα να ευχαριστήσω κι από εδώ το Athens Pride και τη Φιλίππα Διαμάντη, καθώς και την Άννα Αποστολέλλη που μεσολάβησε για τη συνάντησή μας, για την πρόσκληση να αναλάβω την επιστημονική επιμέλεια της ημερίδας. Προγενέστερη μορφή της τρίτης ενότητας του κειμένου έχει παρουσιαστεί στο συνέδριο της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, *Η Κοινωνία της Διακινδύνευσης: Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα*, 5-7 Νοεμβρίου 2009, ενώ ένα προσχέδιο είχε παρουσιαστεί ως παρέμβαση στην ημερίδα *Η Κοινωνία των Πολιτών σε Δοκιμασία*, Ελληνική Κοινωνιολογική Εταιρεία και Ινστιτούτο Γκαίτε, 22 Μαΐου 2009.

Η Αλεξάνδρα Χαλκιά είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.